

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 37 • Ağustos/August 2025

www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut666>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında Orhan Pamuk'un Masumiyet Müzesi Romanı

Orhan Pamuk's Innocence Museum Novel In The Context Of Sociology Of Literature

Öz

Edebiyat sosyolojisi, edebiyatın birikimi ile toplumsal durumları tahlil etme, edebiyatı izlek olarak sosyolojik analize varma çabasına denk düşer. Edebiyatın topluma/toplumun edebiyata olan doğrudan etkisini inceleme alanına alır. Yine bunların yanı sıra kurgusal metinlerle bunların ve sıradan okurların olağan yaşamışlıkları arasındaki münasebeti yalnızca ortaya çıkarmaya değil aynı zamanda açıklığa kavuşturmaya yönelik teorileri de içinde barındırmaktadır. Edebi metinler arasında önemli bir yere sahip olan romanlar da toplumsal kurum, toplumsal değişim, sosyal hareketlilik, sosyal sınıf ve gruplar, fertler gibi önemli sosyolojik alanlar hakkında geçerli bilgiler almak üzere başvurabileceğimiz yaşayan kaynak eserlerdir. Türk edebiyatının da dünya edebiyatının da önemli yazarlarından biri olarak görülen Orhan Pamuk, Türk romanının 1980 sonrası dönemine damgasını vurmuş isimlerindendir. Pamuk, romancılık serüveni boyunca yeni ve farklı olanın peşinden gitmiştir. Var olan gündemi de yakından takip ederek romanlarında bu detaylara yer vermiştir. Yazar pek çok romanında ana temanın içine semtleri, mahalleleri, cadde ve sokakları, evleri, otelleri, eğlence yerleri, sinemaları, lokantaları, kahvehaneleri, pastaneleri ve camileriyle İstanbul'u katmıştır. Bu çalışmada edebiyat sosyolojisi yoluyla Orhan Pamuk'un İstanbul merkezli romanlarından biri olan *Masumiyet Müzesi* (2008) romanı ele alınmıştır. Bu romanında yer alan toplumsal unsurların arka planı edebiyat sosyolojisi metodolojisiyle aydınlatılmaya çalışılmıştır. Yazarın romanını oluştururken kullandığı malzemeleri ve beslendiği kaynakları bu bağlamda ele alarak çok yönlü bir inceleme ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Orhan Pamuk, Edebiyat sosyolojisi, İstanbul, Masumiyet Müzesi.

Abstract

Sociology of literature corresponds to the effort to analyze social situations with the accumulation of literature and to reach a sociological analysis of literature as a theme. It examines the direct effect of literature on society and society on literature. In addition to these, it also includes theories that aim not only to reveal but also to clarify the relationship between fictional texts and the ordinary experiences of these and ordinary readers. Novels, which have an important place among literary texts, are living source works that we can refer to in order to obtain valid information about important sociological areas such as social institutions, social change, social mobility, social class and groups, and individuals. Orhan Pamuk, who is considered one of the important writers of both Turkish literature and world literature, is one of the names that left their mark on the post-1980 period of Turkish novel. Pamuk has pursued the new and the different throughout his novel writing adventure. He has also closely followed the current agenda and included these details in his novels. The author has included Istanbul with its districts, neighborhoods, streets and avenues, houses, hotels, entertainment venues, cinemas, restaurants, coffeehouses, patisseries and mosques in the main theme of many of his novels. In this study, one of Orhan Pamuk's novels centered in Istanbul, *The Museum of Innocence* (2008), has been examined through the sociology of literature. The background of the social elements in this novel has been tried to be illuminated with the methodology of sociology of literature. A multi-faceted examination has been presented by considering the materials used by the author while creating his novel and the sources it draws from in this context.

Keywords: Orhan Pamuk, Sociology of Literature, Istanbul, The Museum of Innocence.

Esra DEMİRTOP*

Sorumlu Yazar Corresponding Author

*Yüksek Lisans Öğrencisi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı, Van/Türkiye
E-mail: demirtopesra@gmail.com
ORCID: 0009-0000-6786-1380

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 06.05.2025

Kabul Tarihi: 16.05.2025

E-yayın Tarihi: 31.08.2025

Atıf/ Citation:

DEMİRTOP, E. (2025). Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında Orhan Pamuk'un Masumiyet Müzesi Romanı. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (37), s. 79-102.

Giriş

Edebiyat sosyolojisi, edebiyat-toplum düzlemi etrafında şekillenerek edebi metinlerle yakın bir ilişki kurar. Edebi metinler vasıtasıyla toplumun farklı yüzlerini incelemeyi, keşfetmeyi, açıklamayı ve yorumlamayı amaçlar. Edebiyatın hayatı yansıtan bir ayna olduğu varsayımından hareketle yola çıkıldığında edebi metinlerin edebiyat sosyolojisine kaynaklık edebilecek alanlardan biri olduğu görülür. Edebiyat sosyolojisi, metinlerin hayatla kurdukları bağ kadar onların hayata nasıl şahitlik ettiğiyle de yakından ilgilenir. Metinler bu yönüyle bir nevi yaşananların kaydedildiği vesikalar yani diğer bir ifadeyle toplumun hafızası konumundadır. Bu yönüyle sosyolojiyle benzer yönlerinin bulunduğu da söylenebilir. Çünkü edebi metinler insanın toplumsal dünyasıyla ilişki kurarken sosyoloji de insanın çevresiyle girdiği ilişkileri ve bu ilişkilerin toplumun devamı şeklinde inceleyerek yorumlamaya çalışır. Her ne kadar edebi metinler kurgusalılık özelliğiyle ön plana çıkmış olsa da içerikte yer alanlar dönemin koşullarından, toplumsal hareketlerinden, siyasi söylemlerden ve fikir akımlarından kopuk ve uzak değildir. Randall'ın dediği gibi: *"Yaşanmakta olan hayat, anlatılmakta olan hayattan ayrılamaz."* (Randall, 1999: 98). Elbette edebiyat sosyolojisinin inceleme sahası yalnızca metinler değildir. Aynı zamanda bu metinlerin ortaya çıkarılmasında varlık sahibi olan ve toplum içinde yer alan yazarlar da bu incelemeye dahildir. *"Her türlü edebi eser, toplumsal bir olguya dayanır. Diliyle, konusuyla, şahıs kadrosu ve toplumsal zemini ve mekanıyla, toplumun edebiyat sanatçısının beynindeki estetik kırılmasıyla oluşan eser, sonuçta bir yansımadır; toplumsal bir yansıma."* (Çelik, 2013: 62). Bu nedenle yazarın toplumun içinde yetiştiği ve toplumun ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeği göz önünde bulundurulur. Toplumu etkileyen sosyal, siyasi, ekonomik ya da kültürel değişim ve gelişmelerden yazarın kendini soyutlayamayacağı düşüncesi kabul edilerek yazarın metin içindeki konumu ele alınır.

Edebi metin toplumun hafızası olarak kabul edildiğinde yazarın da bu bağlamda toplumun sesi ve itirafçısı olduğu ifade edilebilir. Toplumun içinde bulunduğu şartları dolaylı da olsa yansıtan yazar, yazdığı eserlerle edebiyat sosyolojisinin inceleme ve uygulama sahası içine dahil olur. *Edebiyat sosyolojisi, yazarın yaşadığı dönemdeki konumunu, ekonomik durumunu, toplum içindeki statüsünü, eğitim durumunu, dünya görüşünü, zamanın moda eğilimine bağlılığını ya da bu eğilimlerden ayrılan yönlerini, içinde yaşadığı toplumun özelliklerini, edebi metinlerden hareketle toplumun genel bir haritasını aktararak inceleyen, edebiyatın beslendiği alt türlerden biridir.* (Cuma, 2009: 81-94). Yazarın ortaya koyduğu çeşitli verilerin okur kitlesi bağlamında incelenmesi de edebiyat sosyolojisinin mecraları arasında yer alır. Yazar, metin ve okuyucu kitlesi gibi unsurlar edebiyat ilişkilerini temsil ederek edebiyat sosyolojisinin uygulama sahasını oluşturur. Edebi metinlerin toplumu yansıtıcı etkisinin yanısıra dönüştürücü gücünü de kayda değer bulan edebiyat sosyolojisi, toplumla edebiyatı karşılıklı bir ilişki ağı içinde ortaya koyar. Bu varsayımdan yola çıkarak edebiyatın topluma yön verip onu şekillendirdiği gibi toplumun da edebiyatı etkilediğini kabul eder. Tüm bu inceleme alanlarına bakıldığında edebiyatı oluşturan her malzemeyi dikkate almasının edebiyat sosyolojisine çok boyutlu bir yapı kazandırdığı da söylenebilir.

Türk edebiyatının ve dünya edebiyatının tanınan yazarlarından biri olan Orhan Pamuk'un eserleri sözü edilen edebiyat sosyolojisi eksenli okumaya uygun nitelikte eserlerdir. Çünkü yazar toplumun dinamiklerini, gündelik hayatın yansımalarını

eserlerine aksettirme konusunda bilinçli bir çaba sarf eder. Roman yazma sanatına dair kaleme aldığı denemesinde de bu düşüncelerin izlerini görmek mümkündür. Yazarın kendini her şeyden soyutlayarak ilerlemesinin mümkün olamayacağını; eserlerini ortaya koyarken hayat deneyimlerini sergilemesinin kaçınılmaz olduğunu iddia eder. Hayatın metinleri şekillendirdiği kadar metinlerin de hayatı dönüştürdüğünü ifade ederek aralarındaki ilişkinin çift yönlü olduğunu vurgular. Bu bağlamda *“Roman sanatının temel derdinin hayatı doğru temsil etmek olduğuna inan[an] yazar* (Pamuk, 2011: 53), kurulan bu ilişki ağının deviniminden ve sürekliliğinden hareket ederek eserlerini düşünerek, tartışarak, kaynaklardan beslenerek oluşturur. Zaten yazarın yazma anlayışına bakıldığında da tek bir kaynaktan beslenmediği görülür. Toplumsal değişim ve dönüşümleri, yozlaşmaya uğrayan değerleri, çeşitli kültürel öğeleri, bütün bir şehir olarak İstanbul’u yani hayatın kendisini ve insanı kaynak olarak eserlerinin merkezine oturtur. Aynı zamanda Türkiye’nin geçirmiş olduğu siyasi, sosyal ve kültürel değişimleri, toplumsal kırılmaları sosyolojik bir dikkatle ortaya koymaya çalışır.

Toplumun sosyolojik dönüşümünü ve değişen yüzünü romanlar aracılığıyla aksettirmeyi amaçlar. Bunu yaparken de eleştirel tutumdan olabildiğince uzak durarak sosyal gerçeklikleri estetiğin potasında eriterek sunar. Orhan Pamuk, *“hemen hemen her romanında, sanatın hayata, hayatın sanata nasıl dokunduğunu, bu dokunuştan farklı sanat türlerinde, farklı sanat anlayışları ya da üslupları içinde farklı biçimlerde gerçekleştiğini, yine bu dokunuşun nasıl bazen yaratıcı, özgürleştirici, bazen de baskıcı hatta ölümcül olabildiğini, konu edinen bir yazar[dır]”* (İrzik, 2008: 31). Roman karakterlerinin bireysel yaşamlarından söz ederken aslında dönemin topluma ait yönleri de yansıtır. Karakterler toplumun içinden birileri olmasına rağmen aynı zamanda topluma dışardan bakabilen gözlem gücü kuvvetli bireylerdir. Merkezde toplumu oluşturan bireyin temsiline dışında topluma içkin olan bütün özelliklerin temsili de mevcuttur. Mehmet Tekin’in ifadeleri de bu düşünceleri destekler niteliktedir: *“Orhan Pamuk, roman geleneğimizde bireyi esas alan, bireyin problemlerinin her şeye rağmen toplumsal şartların sonucu olduğunu kabul eden, nihayet bireyin problemlerini anlatırken, aynı zamanda toplumsal yapıyı da yorumlayan yazarların arasında yer alır.”* (Tekin, 1997: 21).

Yazarların yaşadıkları şehrin iklimi onların edebi söylemlerini ve kimliklerini etkiler. Ortaya koydukları eserlerinde yaşanan şehrin(sosyal, siyasi ve kültürel izlerini görmek mümkündür. Orhan Pamuk’un romanlarında da bu durum geçerlidir. Onun romanlarında İstanbul’un çeşitli yansımaları mevcuttur. Merkezine İstanbul’u koyduğu romanlarında dönemin havasını birey ve toplum bünyesinde ele alıp harmanlayarak sunar. Her şeyden önce *“İstanbul romancısıyım ve şimdiye kadar, hiç kimse benim kadar İstanbul’un bütününe yataylamasına ve dikeylemesine, yani derinlemesine, tarihine ve ruhuna işleyen ve konumunu, denizlerin üzerine yerleşimini, uzanışını kapsayıcı bir şekilde görmedi”* (Pamuk, 2018:282) diyerek İstanbul’u eserlerinde nasıl konu edindiğini ve işlediğini ifade eder. Zira 2006 yılında Nobel Edebiyat Ödülü’nü almasına gerekçe olarak İsveç Akademisi Daimi Sekreteri Horace Engdahl tarafından *“kentinin melankolik ruhunun izlerini sürerken kültürlerin birbiriyle çatışması ve örülmesi için yeni simgeler”* bulması gösterilmiştir.

Tüm bunların ışığında Orhan Pamuk’un eserlerinden biri olan *Masumiyet Müzesi*’ne baktığımızda karşımızda İstanbul merkezli bir dönem romanının yer aldığını görürüz. Yazar, İstanbul’u eserinde yalnızca bir dekor niteliğinde değil, içinde yaşayan insanlara yön veren, onları değiştirip dönüştüren dinamik bir varlık olarak ele almıştır. İstanbul’a dair günlük yaşama dahil olan bütün ayrıntıları ustalıkla kaleme alarak

bunların toplum nezdindeki karşılığını roman içinde sunmaya çalışmıştır. Eserde yer alan mekanların, eşyaların, yiyecek ve içeceklerin kısacası tümünün isimleriyle ya da markalarıyla anılması bu çabanın bir göstergesi niteliğindedir. Ayrıca İstanbullu bir ailenin çocuğu olması ve hayatının önemli bir kısmını Nişantaşı ve çevresinde geçirmesi sebebiyle eserde kısmen otobiyografik bir İstanbul romanı ortaya koyma çabasının izleri de görülür. Orhan Pamuk'un *Masumiyet Müzesi* adlı romanı da diğer romanları gibi toplumsal bir varlık olan insanın hayat karşısında yer alan durumunu çeşitli yönleriyle ortaya koyması açısından sosyolojik okumaya uygundur. Lefebvre'nin edebiyatın tanık olma yönüne dair şu söylemleri de eserin içeriğinde yer alan görüngeleri destekler niteliktedir: *"Edebiyat, hayatı ve gündelik hayatı bilim ve düşünce dünyasına dahil eder, bilim ve düşünce edebiyatın anlattığı gündelik hayattan bazı analizlere ulaşmayı dener. Eşya, giyinme, beslenme, ev, barınma, komşuluk, çevre gibi faktörlerin belirlediği gündelik hayat, edebiyat tarafından kayda geçirilir ve düzenli bir şekilde sunulur."* (Lefebvre, 1998:8-14). Sonuç olarak bu çalışmada *Masumiyet Müzesi* romanında yer alan toplumsal arka planı edebiyat sosyolojisi metodolojisiyle incelemek ve aydınlatmak amaçlanmıştır. Toplumu anlama ekseninde dönemin İstanbul'unu da incelemenin merkezine alarak çerçevenin bu düzlem etrafında şekillenmesi öngörülmüştür.

1. KÜLTÜREL DEĞİŞİMLER

Kültür, toplum bünyesinde ortaya çıkan dil, din, çevre, tarih, milli bilinç gibi maddi ve manevi bütün unsurları bünyesinde barındıran köklü bir sistemdir. Toplumsal alanda kimlik kazanıp faaliyetini sürdürmesinin yanısıra topluma ait olan değerleri ve birikimleri yansıtmaya açısından da önemlidir.

Edebi metinlerin toplumla kurduğu bağ göz önüne alındığında kültürün de edebi metinlerdeki yeri apaçık görülecektir. Nasıl ki bu metinler toplumun pek çok yönünü ortaya koyma noktasında bir işlev kazanıyorsa toplumu meydana getiren birikimlerin karşılığı olan kültürün de çeşitli yansımaları bu metinler de görülebilir. Aynı zamanda ele alınan metinlerde var olan kültüre ait izlere ulaşabilmenin dışında kültürel değişim/dönüşüm unsurlarına da ulaşmak mümkündür. Kültürel değişim ve dönüşüm toplumun da değişmesi demektir. Çünkü toplum tabanında yaşanan gelişmeler toplumu şekillendirip dönüştürme gücüne sahiptir. *"Her ne kadar hayatta her şey değişmekte ise de bu terim (toplumsal değişim) yalnız toplumun yapısındaki temel ve geniş değişimleri belirtir. Ailenin örgütlenişindeki, hayat kazanma yollarındaki, dinsel davranışlarındaki, insanlar tarafından benimsenen değerlerdeki ve kullanılan teknolojilerdeki değişimler. Terim toplumun temel kurum ve örgütlenişindeki kaymaları belirler."* (Kongar, 1972:44). Buradan hareketle incelenen *Masumiyet Müzesi* romanında da o dönemin aile yapısından eğlence anlayışına, mekân ve dekorasyondan giyim ve kuşama, iş hayatı ve bürokrasiden basın-yayın ve siyasi meselelere kadar toplumun kültürel değişimine etki eden unsurlar geniş bir yelpaze içinde ele alınmıştır. Bu unsurların edebiyat sosyolojisi bağlamında incelenecek olması dönemin roman aynası düzleminde yansıtılması ve yorumlanması bakımından da önem arz etmektedir.

1.1. Aile Yapısı ve Kadın Erkek İlişkileri

Romanda dönemin kadın erkek ilişkilerini pek çok açıdan ele alıp analiz edebilmek mümkündür. Özellikle kadının toplum içindeki rolleri ve toplumun ona attığı değerler bu ilişkiler ağının temelini oluşturur. Eserde geniş yer tutan bekaret meselesi, kadın eksenini etrafında ele alınıp çeşitli yan başlıklar etrafında okuyucuya

sunulmuştur. Bekaret kavramı genel olarak özgürlüğü kısıtlayan gerici zihniyetin ürünü olarak görülmüştür. Dönemin modernlik anlayışına uygun çizgide ilerleyen bireylerin ise bekareti bir tabu haline getirmediği düşüncesi yansıtılmak istenmiştir. Batılılaşma, Avrupalılaşma ve Modernleşme anlayışı içinde olan bireyler, bekareti korunması gereken bir değer olmaktan çıkarıp kavrama atfedilen değeri de önemsizleştirmiştir. Ayrıca bekaret anlayışını bu düşünce yapısı çerçevesinde değerlendirirken meseleye mekânsal olarak İstanbul semtleri açısından yaklaşmak mümkündür. Dönemin kalburüstü olarak nitelendirilebilecek sınıfın yaşadığı lüks semtlerde bekarete dönük fikirler olabildiğince esnekken daha ücra ve yoksul kesimin hüküm sürdüğü semtlerde yaşayan alt sınıfın bekarete yönelik kutsiyet düşünceleri varlığını korumaya devam ettirmektedir. Semtler arasındaki bu farklı tutum aynı zamanda geleneğe bağlılık ve modernlik çatışması içinde de ele alınıp değerlendirilebilir. Fatih, Vefa, Kocamustafapaşa, Zeyrek ve Çukurcuma gibi semtler geleneğe bağlı ve değerler açısından tutucu ve muhafazakâr kabul edilmiştir. Nişantaşı, Beyoğlu, Taksim ve Şişli gibi semtlerde yaşayanlar ise modern zihniyete bağlı ve seküler kişiler olarak değerlendirilmiştir. Hangi düşünce yapısının ürünü olursa olsun her iki zihniyette de bekaret, toplumu şekillendiren kıstaslardan biri olarak görülmüştür. Bu kavrama verilen değer ya da değersizlik o dönemin parametrelerine de yön vermiştir. Toplum bünyesinde farklı şekillerde de olsa var olan bu anlayışın izlerini eserde görebilmek mümkündür. Bu durumu açıklayan çıkarımlardan biri olan şu ifadeler de ortaya konan düşüncelerin yansıması sayılabilir:

“Sibel’e yüz yıl sonra Türkiye’nin de herhalde modern olacağını, o zaman bekaret endişelerinden ve ne derler korkularından kurtulup herkesin cennette vaat edildiği gibi sevişip mutlu olacağını, ama o güne kadar daha çok insanın nice aşk ve cinsellik acıları çekerek kıvranacağını, babacan bir tavırla anlattım.” (Pamuk, 2008:115)

Kadın erkek ilişkilerine geçmeden evvel toplum içinde yer alan erkeğin konumuna değinmek gerekir. Dönemin geçerli anlayışı içinde erkek hegemonyasının varlığını bariz bir şekilde görebilmek mümkündür. Her ne kadar “modern” kavramı övülüp yüceltilse de toplumun ataerkil yapısı varlığını hissettirmeye devam etmektedir. Erkek, toplum içinde hangi vasıfta olursa olsun hâkim güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Herhangi bir devlet dairesinde memurken de evin içinde baba olarak da ya da sevgili/eş vasfıyla da daima ön plandadır. Bu konumun izlerini özellikle kadına bakışı noktasında görmek mümkündür. Kadının toplum içinde çizmiş olduğu güçlü kadın profili Avrupalı kadınla özdeşleştirilerek aktarılmıştır. Eğer kadın burjuvazi olarak nitelendirilen seçkin kesime mensupsa Avrupa’ya ait değerleri de bünyesine katmış demektir. Yalnızca bu kadınların toplum içinde söz sahibi olması kabul görmüştür. Yine kadının giyimi kuşama ve bakımlı olup olmaması erkeğin kadına yaklaşımını belirleyen ölçütlerdendir. Eğer kadın bakımlı ve örtülü değilse erkekler o kadına çapkın bir biçimde yaklaşmayı kendinde hak görmüştür. Çünkü o dönem toplumunda örtülü olan kadınlar muhafazakâr görülürken örtülü olmayan ve bakımlı, makyajlı kadınlar hafif meşrep olarak addedilmiştir. Bu nedenle bu tarz kadınlara iltifat adı altında söylenenler ya da yapılanlar o dönem şu şekilde olağan karşılanmıştır:

“Bu sorunun o yıllarda makyajlı, bakımlı ve biraz açık giyimli ama çok da yukarı sınıftan olmayan bir kıza yaklaşmanın, ona ‘Çok güzelsiniz,’ demenin çapkınlar arasında artık bugün unutulmuş bir yolu olduğunu hatırlatayım.” (Pamuk,2008:253)

Bu bakış açısının yanı sıra günümüzde de karşımıza çıkan erkeklerin kadınlara yönelik bildik önyargılarına o dönemde de rastlamak mümkündür. Eserde erkeklerin İstanbul'da araba kullanan kadınlara dönük takındıkları önyargılı tutum bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Yine eserde o yılların erkek profilini çizebilmek için yer yer tespitlerin yapıldığı da görülmektedir. Erkeklerin her yerde ve her durumda en ufak bir bahaneyle kavgaya giriştiklerinden söz edilmesi dikkat çekicidir. Dönemin panoraması niteliğinde yansıtılan erkek hegemonyasının izlerini bu bilgiler aracılığıyla da teyit edebilmek mümkündür. Genel olarak toplumun kadına olan bakışını irdelediğimizde ise kadının yerinin yine semtlere ve statülere göre değiştiği söylenebilir. Bu duruma verilebilecek en somut örneklerden biri cenaze merasimleridir. Dönemin lüks ve zengin sınıfının yaşadığı semtlerde cenazeler Teşvikiye Camii'nde kılınmakta ve kadınlar büyük siyah gözlükleriyle cenazeye katılmaktadır. Ancak daha ücra ve kıyıda köşede kalan semtlerde bu durum tam tersi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu semtlerde kadının toplum içinde boy göstermesi hoş görülmediği gibi cenazelerde de bulunması kabul görmemiştir. Bu nedenle kadınlar cenaze törenlerine katılamamıştır.

Osmanlıdan kalma alışkanlıklar Cumhuriyet'le beraber hızla değişim göstermeye başlamıştır. Bu değişim kendini toplumun çeşitli tabakalarında hissettirmiştir. Kadın erkek ilişkileri de bu değişimden kaçınılmaz olarak etkilenmiştir. Eskiden kadın ve erkek görücü usulü tanışırken Cumhuriyet'ten sonra modernlik anlayışının da zemin bulmasıyla beraber bu usul yerini flörtleşme, sevgili olma gibi farklı kavramlara bırakmıştır. "...tıpkı yeni tanışan ve Avrupalı kız-erkek arkadaşlığını yeni öğrenen mahcup gençler gibi dikkatle söz ederdik." (Pamuk,2008:319) ifadelerinde olduğu gibi ele alınan dönem içinde bu kavramlar oldukça yenidir. Özellikle burjuvazi denilen kesim içerisinde daha hızlı kabul görüp uygulanmaya başlamıştır. Çünkü ortaya çıkan bu yeni tanışma ortamı modernleşmenin gereklerinden biri olarak görülmüştür. Tanışmanın dışında karşı cinsin birbirine temas etmesi o dönem toplumunda yadırganan durumlardan biridir. Karşı cinsten biriyle yanaktan öpüşmek dahi şaşılacak bir durumdur. Aynı zamanda kadın ve erkeğin kapalı bir ortamda baş başa kalabilmesi önceden hoş karşılanmazken değişen ortamla beraber bunun normal olduğu kanısı aşılarmaya çalışılmıştır. Sinema kültürünün popüler olduğu bu dönemlerde filmde öpüşen iki kişiyi izlemenin izleyenleri ne denli etkilediği de özellikle belirtilmiştir. Daha evvel ele alınan bekaret meselesi gibi öpüşmek de o dönem toplumunda bir tabudur ve yaşanan değişimler bu tabunun yıkılmasını kolaylaştırmaya çalışmıştır.

Evlilik ve aile kurumuna yönelik bakış açısı da eskiye nazaran önemli ölçüde değişime uğramıştır. Evliliğe dair katı düşünceler o dönemin genç kesimi tarafından esnetilerek yumuşatılmıştır. Buna rağmen toplum içinde aile gelenekleri muhafaza edilmeye çalışılmıştır. Kurban Bayramı gibi dini bayramlar, aile yapısı nasıl olursa olsun kutlanmaya özen gösterilmiştir. Burjuvazi kesim olarak nitelendirilen ailelerin de bu bayramlara dönük hassasiyetleri şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

"Buna rağmen Nişantaşı, laik pek çok burjuva aile gibi bizimkiler de her Kurban Bayramı'nda bir koyun kestirir ve kurban etini gerektiği gibi yoksullara dağıtırlardı. Ama ne babam ne de aileden herhangi biri koyunla, kurbanın kesilişiyle haşır neşir olur, etinin ve derisinin yoksullara dağıtılmasını da ahçı ile kapıcıya bırakırlardı." (Pamuk,2008:41)

Tüm bunların dışında otorite figür olarak aile içinde karşımıza çıkan “baba” zamanla hâkim etkisini yitirmeye başlamıştır. Geleneksel aile kurallarının ve saygı gibi etik değerlerin nasıl kaybolmaya başladığı gözler önüne serilmiştir. Yine de ücra ve yoksul semtlerde bu değişimin hızı diğer semtlere göre daha yavaştır. Özellikle bu semtlerdeki kız çocukları için baba otoritenin karşılığıdır ve yanındayken sergilenen hareketle bilhassa dikkat edilir. Bacak bacak üstüne atmama, sigara içmeme gibi yazılı olmayan geleneksel kaidelere uymaya özen gösterdikleri söylenebilir. Ancak bu özenin yaşanan zihniyet değişimiyle beraber azalmaya başladığı da görülmektedir.

Genel anlamda kadın erkek ilişkilerine ve aile yapılarına bakıldığında dinamiklerin değişime uğradığı ve genelgeçer kabul edilen birçok değer yerini yeni kabuller sistemine bıraktığı tespit edilmiştir. Sosyolojik açıdan da dönemin ikili ilişkileri ve aile kavramına yönelik unsurları hem o dönemin toplumu perspektifinde hem de o dönemden önceki yılların hâkim görüşleri doğrultusunda incelenip değerlendirilmeye müsaittir.

1.2. Mimari ve Kentsel Dönüşümler

Toplumsal alanda yaşanan değişimin izleri kendini mimari yapı üzerinde de göstermiştir. Mimari yapıdan söz ederken olaya salt maddi açıdan yaklaşılması gerektiği anlaşılmamalıdır. Bu yapıların ortaya çıkış sürecinde ve değişiminde toplum bünyesinde yaşananları ve var olan kültürel birikimin izlerini de hesaba katmak gerekir. Eğer bu dönüşüme çok yönlü bakılırsa dönemin çerçevesini çizmenin dışında mekân-hafıza-tarih bağlantısını da ortaya koyabilmek mümkündür. Eserde sıkça geçen ve Osmanlı’nın son kültür kalıntıları olarak addedilen ahşap evler, yalılar ve paşa konakları bu bağlam doğrultusunda incelenebilecek yapılardır. Bu evlere yönelik dikkat çeken en önemli unsur yangınlar meselesidir. Osmanlı’dan kalma bu yapılar genellikle yıkıntı halinde ve viran durumdadır. İçinde ailelerin yaşadığı ahşap evlerde ise sistematik olarak çıkan bir yangın hadisesi vardır. Bu yangınların sebebi rant kaygısına bağlanmaktadır. O dönemde aileler genellikle yangını bilerek çıkartarak yerine yeni binaların yapılmasını amaçlamıştır. 70’li 80’li yıllarda gerçekleşen büyük İstanbul yangınlarıyla bu durumu özdeşleştirebilmek mümkündür. Bu duruma yönelik şu ifadeler de önem arz etmektedir:

“İstanbul son on yıl içinde öylesine büyümüş, yangınlar ve yeni inşaatlarla öylesine değişmiş ve göçlerle dar sokaklar öyle kalabalıklaşmıştı ki, sık sık yolumuzu kaybeder, sora sora ancak bulur, filmlere koşarak son anda yetişir, bazan bahçeye karanlıkta girer, nasıl bir yerde olduğumuzu ancak beş dakika arada lambalar yanınca fark ederdik.” (Pamuk,2008:244)

Yangınlar dışında yoksul düşen konak sahiplerinin çare olarak Yeşilçam filmleri için evlerini kiraya vermesinden bahsedilmiştir. Metruk halde bırakılan bu eski ahşap evler bulunduğu semte göre ya yoksul ailelerin yaşadığı yerler olmuş ya da randevuevleri olarak kullanılmıştır. Bu ahşap evler dönemin paşazadelerinden ziyade şehri terk eden Rumlardan geriye kalan yapılardır. Fatih ve çevre semtlerde yoksul ailelerin barınak yeri olurken Beyoğlu-İstiklal, Nişantaşı gibi semtlerde karşımıza daha çok randevuevi olarak çıkmıştır. Yeri gelmişken randevuevlerine de ayrı bir parantez açmak gerekir. Dönemin popüler mekanlarından biri olan bu yerler eserde genellikle zengin kesimin uğrayabildiği yerler olarak anlatılmıştır. Bu nedenle randevuevlerinden söz edilirken ünlü, lüks, pahalı gibi sıfatlar kullanılmıştır. Yine bu evlerden yola çıkarak toplumun ahlak sistemini de inceleyebilmek mümkündür. Her ne kadar polis baskısıyla

mühürlenip kapatılmış olsalar da bir başka şekliyle varlığını sürdürmeye devam etmiş ve toplum bünyesinde rağbet gören yerlerden biri olmuştur. Randevuevlerine yönelik bilgilere şu cümlelerde de rastlamak mümkündür:

“Sıraselviler Caddesi’nde polis her gün baskın yapıp bir katını mühürlediği için kızların her gün aynı mobilyalar ve aynalarla dolu başka bir katta hayranlarını kabul ettiği yeni katlı eski bir Rum apartmanı vardı mesela... Nişantaşı’nın arka sokaklarından birinde, kapısındaki fedailerin yeterince zengin olmadığına karar verdikleri misafirleri ve meraklıları kovaladığı bir köşk vardı.” (Pamuk,2008:125)

Her ne sebeple olursa olsun İstanbul semtlerde başlayan bu mimari dönüşümler toplumun zihniyetinin de değişmesine etki etmiştir. Geniş odalı, büyük ahşap evlerden az metrekareli küçük odalı apartmanlara taşınan insanlar gitgide daha bireysel yaşama dahil olmaya başlamıştır. Bu durumun geniş aile kavramının çekirdek aile durumuna evrilmesinin de yolunu açmıştır. Bu dönüşümü Avrupalılaştırmanın bir gereği olarak gören insanlar değişimin getirdiği olumsuz etkileri görmezden gelmeyi tercih etmiştir. Aynı zamanda “yeni” olarak nitelendirilen bu yapılaşma o dönemin insanlarına cazip geldiği için yitirilen kültürel birikimler ve değerler dikkate alınmamıştır. Ancak geleneğe bağlı unsurlardan bazıları bu değişim sürecinde kaybolmadan varlığını sürdürebilmiştir. Soyadı kanunundan itibaren İstanbul’da yeni yapılan binalara aile isimleri verilmiştir. Bu durum eskiden büyük konakların da aile isimleriyle anılması noktasında özdeşleştirilmiştir. Bunun dışında verilen sokak isimlerinin seçimine de dikkat etmek gerekir. Verilen sokak isimlerinin zaman zaman değiştirildiği görülmektedir. Bu değişimler gelişigüzel bir biçimde yapılmamıştır. Döneme etki eden, ses getiren olaylar sokak isimlerinin de değişimini tetiklemiştir. Nişantaşı’nda bulunan Emlak Caddesi buna örnek olarak gösterilebilir. Emlak Caddesi üzerinde 1979 yılında Abdi İpekçi’nin öldürülmesinden sonra bu caddenin ismi Abdi İpekçi Caddesi olarak değiştirilmiştir. Eserde yer alan kurgusal karakterlerden biri olan Celal Salik ’in öldürülmesinden sonra da bu sefer caddenin ismi roman düzleminde Celal Salik Sokak olarak değiştirilmiştir. Celal Salik eserde dönemin ünlü köşe yazarlarından biridir ve tıpkı Abdi İpekçi gibi sokakta öldürülmüştür. Salik olayı hariç diğer anlatılanların tarihte de yer bulduğu söylenebilir. Buradan hareketle dönemin sokak isimlendirilmeleri incelendiğinde isimlerin o dönem ses getiren büyük olaylar neticesinde verildiği ya da değiştirildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Günümüzde de neredeyse aynı durum söz konusudur. Yalnızca sokak isimlendirilmelerinde değil yeni açılan birçok yer de dahil olmak üzere benzer bir yol izlendiği ifade edilebilir.

Şehrin değişen yüzünü etkileyen unsurlardan biri de göç meselesidir. 1950’li yıllarda sanayileşme hareketiyle başlayan iç göçler 1980’li yıllarda hız kazanarak ve artarak devam etmiştir. Büyükşehir olan İstanbul’da ekonomik olarak göç için cazip noktalardan biri olmuştur. Çünkü dönemin İstanbul’unda meydana gelen değişimler iş sahasına da yansiyarak birçok fabrika, depo ve imalathane açılmıştır. Bu göçün kaçınılmaz sonucu olarak da özellikle üçra mahallelerde gecekondulaşma ortaya çıkmıştır. Eserde de Pendik ve Kartal arasında yer alan gecekondulardan söz edilerek şehrin yeni görünümünden dem vurulmuştur. Gecekondu mahallelerinin ve Çukurcuma gibi üçra mahallelerin kaderi aynıdır. Su veya elektrik kesintileri, sel sonucu oluşan su baskınları bu mahallelerin başlıca sorunudur. Eser dönemin yalnızca burjuvazi kesimine yönelik semtlerini ele almayıp yoksul kesimin yaşadığı semtlerden

de söz etmektedir. Bu nedenle dönemin İstanbul'unu farklı pencerelerden gözlemleyebilmek mümkündür. Bunun dışında Fatih, Vefa, Kocamustafapaşa gibi semtlerin geleneksel Müslüman mahalleleri olduğu ifade edilmiştir. Buradan hareketle bu mahallelere ithaf edilen "cemaat olgusu" üzerinde durulması gereken kavramlardan biridir. Dönemin değişim fikri ön planda tutulurken bu tarz mahallelerin değişime daha dirençli olduğu vurgusu yapılmıştır. Eskisi kadar güçlü olmasa da birbirinden haberdar olma ve dayanışma noktasında birlikte hareket ettikleri kayda değer bilgilerdir. Şehrin bu noktalarında hizmet konusunda da bir eksiklik göze çarpmaktadır. Sokak lambalarının taşla kırılmış olması ya da elektrik kesintisinden dolayı yanmıyor olması bu mahallelerin seçkinlik düzeyini ve mahalle kültürünü gözler önüne sermektedir.

Son olarak günümüzde de aynı değeri taşımaya devam eden üst tabaka insanların temsil eden yapılardan biri olan Teşvikiye Camii'nden bahsetmek gerekir. Günümüzde olduğu gibi o dönemde de İstanbul'un zengin ailelerinden siyasetçi, şarkıcı ve gazetecilerine kadar tanınmış herkese son ev sahipliğini yapmış bir mekân konumundadır. Burada cenaze merasimleri burjuva kesimin yaşantısına uygun düşecek şekilde düzenlenmiştir. Tabutun Mozart'ın cenaze marşıyla ya da askeri bandonun çaldığı marşlarla getirilmesi buna örnektir. Yakalarında ölen kişinin fotoğraflarıyla ve kocaman siyah gözlükleriyle cenaze törenine katılan insanlar o dönemde olduğu için günümüzde de Teşvikiye Camii özelinde varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

1.3. Basın-Yayın Hayatı ve Sinema Sektörü

Basın yayın hayatı denince aklımıza pek çok başlık gelmektedir. Gazeteler, dergiler, televizyonlar, radyolar ve reklamlar buna örnek olarak gösterilebilir. Filmler ise sinema başlığı altında incelenebilecek içeriklerdendir. Esere baktığımızda basın-yayın hayatına fazlasıyla yer verildiği görülmektedir. Dönemin toplumunun yaşantısını inceleyebilmek için o yıllarda var olan kitle iletişim araçlarını etrafıca ele almak gerekir. Bu araçların neden ve nasıl kullanıldığı sorusu etrafında çözümlemeler yaparak o dönemin zihniyet yapısını sağlıklı bir şekilde irdelemek mümkündür. Bunun yanı sıra o dönem oldukça popüler olan sinema sektörüne de ayrı bir parantez açarak incelemek gerekmektedir.

Dönemin matbu yayın sahası oldukça çeşitli ve renklidir. Özellikle gazetelerin köşe yazıları ilgiyle takip edilmektedir. Halkın hızlı bilgi sahibi olduğu gazetelerin bu köşeleri burjuva olarak nitelendirilen İstanbul sosyetesini ayrıca ilgilendirmektedir. Davetler, kutlamalar ve partiler bu yazılarda geniş bir çerçeveye ele alınmıştır. Bu nedenle dönemin sosyetesinin ne giydiği, hangi davetlere katıldığı ve neler söylediği kayda değer olarak görülmüştür. Aynı zamanda aylık olarak çıkarılan magazin-dedikodu dergileri de bu doğrultuda ilgiyle takip edilmiştir. Bunun dışında gazetelerin yıldız falı köşelerine gösterilen rağbete de değinmek gerekir. Geçmiş yıllarda olduğu gibi 70'li 80'li yıllarda da batıl inançlara gösterilen tavır benzerdir. Hatta ev hanımlarının burçlarla saatlerce oyalandığının özellikle belirtilmesi de dönemin popüler kültürü açısından önem arz etmektedir. Ayrıca üçüncü sayfa olarak nitelendirilebilecek gazete küpürlerinde toplum tarafından hoş karşılanmayacak haberler konu edinmiştir. Haberlerde yalnızca kadınların gözlerinin tanınmasın diye kalın siyah çizgilerle kapatılması oldukça dikkat çekicidir. Burada yine toplum içinde var olan erkek hegemonyası ve sınıfsal farklılıklar kendini göstermektedir. Kadın eğer üst sınıfa mensup biriye köşe yazılarında ve gazetelerin magazin eklerinde kendine yer bulurken aksi bir sınıfın içine dahilse habere konu edinirken fotoğrafı bile sansürlenerek

yayımlanır. Şarkıcı, artist ya da güzellik yarışması katılımcısı değilse kadının gazetede kendine bulacağı yer bu kadarla sınırlıdır. O dönem revaçta olan güzellik yarışmalarından da yeri gelmişken bahsetmek gerekir. Güzellik yarışmaları o dönem halkın gözünde içi boşaltıldığından dolayı hoş karşılanmayan, katılan kızlara da iyi gözle bakılmayan yarışmalardır. Aslında Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu yarışmalar, modernliğin gereklerinden biri olarak görülmüştür ve oldukça iyi karşılanmıştır. Eserde yer alan şu ifadeler de değişimin izlerini yansıtır:

“Atatürk zamanında Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan ve kızların mayolar giyip podyuma çıkıp hem Türk tarihine ve kültürüne olan ilgilerini kanıtladıkları hem de ne kadar modernleştiklerini bütün dünyaya kanıtladıkları güzellik yarışmaları iyi şeylerdi. Ama 1970'lerde hiçbir kültürü ve terbiyesi olmayan şarkıcı ve manken adayı bayağı kızların katıldığı yarışmalar artık başkaydı.” (Pamuk,2008:281)

Televizyon, o dönem ailelerinin evinde bulunan ve evin içinde önemli bir yer kaplayan araçlardan biridir. İnsanlar televizyon aracılığıyla hem gündemi takip etmekte hem de sevdikleri filmleri ve dizileri izlemektedir. Televizyon bu nedenle aileyi bir araya getiren birleştirici unsurlardandır. Yemek saatlerinde de yemekten sonra geçilen çay fasıllarında da televizyonun yeri daima hâkim konumdadır. 1968 yılında kurulan TRT, o dönem ülkenin tek televizyon kanalıdır. 1990 yılına kadar da alternatif kanal olmadığı için bütün yayın akışı oradan takip edilmektedir. O yıllarda televizyonun kapanış saatinin olması en dikkat çeken durumlardan biridir. Saat on iki civarında yaklaşık dört dakika süren bu kapanış seremonisi düzenli aralıklarla seyredilmekte ve kapanışın ardından da televizyonla geçirilen vakit sona ermektedir. Her akşam askerlerin bayrağı göndere çekip selamlamasının ardından ekrana İstiklal Marşı verilerek kapanış töreni tamamlanmaktadır. Bu uygulama 1990'lı yıllara kadar da uygulanmaya devam etmiştir. 1980 Darbesi'yle televizyonlarda ve gazetelerde askeri nizam varlığını baskın bir biçimde hissettirmiştir. Dönemin paşaları haber saatlerinde televizyona çıkıp darbeye dair açıklamalar yaparak televizyonun yayın akışı Atatürk'ün eski görüntüleriyle bezenmiştir. Gazetelerde de darbe sevinçle karşılanarak genel olarak darbe yanlısı bir tutum sergilenmek zorunda kalınmıştır. Darbeden önceki dönemde televizyonun yayın akışına baktığımızda futbol maçları, yarışmalar, diziler ve filmler karşımıza çıkmaktadır.

Yılbaşı gecelerinde de televizyon önemli bir yere sahiptir. Tombala eşliğinde kurulan yemek masalarında aileler çıkacak olan dansözünü merakla beklerken aynı zamanda Milli Piyango çekilişlerini de takip etmeyi ihmal etmemişlerdir. 1981 yılının yılbaşı gecesinde muhafazakâr gazetecilerin eleştirilerine maruz kalsa da TRT'de ilk kez dans eden oryantal ekrana çıkarılmıştır. Eserde Sertap olarak verilen bu dansöz aslında Nesrin Topkapı'dır. Yılbaşı gecelerindeki program akışına da gösterilen tavırlar farklılık arz etmektedir. Dinci basın olarak lanse edilen kesim bu programlara şiddetle karşı çıkarken zengin muhite hitap eden yayınlar programların içeriğinden övgüyle söz etmektedir. Televizyondan bahis açılmışken reklamlara da değinmek gerekir. Reklamda Müslüman olmayan yabancı kadınların ve yüzlerin kullanılması oldukça dikkat çekicidir. Gerçi Türk kadının resminin bile gazetelerde seyrek yayımlandığı düşünülürse bu durum yadırganacak nitelikte değildir. Eserde tanıtılan ilk Türk meyveli gazozu Meltem'in reklamında da Alman bir mankenin oynatılması bu duruma örnektir.

Sinema sektörü özellikle Yeşilçam filmleri o dönem toplumunun ilgi odağı olan alanlardandır. Bu nedenle eserde de geniş bir yer kaplamaktadır. Hem yerli hem de yabancı filmler o yıllarda peş peşe beyaz perdede seyirciyle buluşturulmuştur. Bu filmler sinema salonlarının dışında açık hava sinemalarında da oynatılmıştır. Yeşilçam filmlerine dönük eleştirilere bakıldığında karşımıza daha burjuvazi olarak nitelendirilen kesimin yorumları çıkmaktadır. Bu kesime göre Türk filmlerinin senaryoları oldukça bayağı niteliktedir ve zenginler bu filmlere yalnızca alay etmek için gitmektedir. Ancak filmlerin çokluğuna ve salonların kalabalığına bakıldığında halkın büyük çoğunluğunun bu filmleri beğendiği söylenebilir. Eserde de bu doğrultuda ifadeler mevcuttur. Yeşilçam filmlerinden bahsederken 1950'lerden 70'lerin sonuna kadar çekilen şarkılı filmlerden söz etmek gerekir. O dönem müzik piyasasında özellikle alaturka sahasında meşhur olan şarkıcıların hayatları beyaz perdeye aktarılmıştır. Bu filmlerin uğrak mekânı ise gazinolardır. Gazino kültürünün oldukça yaygın olduğu o yıllarda sanatçının var olma serüveni melodram tadında gazino ekseninde anlatılmıştır. Dram unsurunun ön planda olduğu bu filmler senaryo açısından da birbirine benzemektedir. Sanatçının sahnelerde acılarıyla yaşaması trajik bir biçimde aktarılırken mikrofonu tutuşu bile halkın gözünde önemli bir duruş olarak kabul görmüştür. Eğer filmi çekilen şarkıcı kadınsa mağduriyet daha da fazla ön plana çıkarılarak aktarılmıştır. Bu ifadeler eserde kendine şu şekilde yer bulmuştur:

“Türk filmlerinin trajik ve masumiyetini kaybetmiş ve bu yüzden de alnına ölüm yazılmış bahtsız kadın havası, Papatya’ya mükemmel oturan bir elbise gibi uymuştu.” (Pamuk,2008:364).

Yeşilçam filmlerinin dışında o dönem TRT’den sonra yayın hayatına başlayan TRT 2 kanalında da yabancı filmler yayınlanmaya başlamıştır. Kültür sanat kanalı olarak görülen TRT 2 sayesinde “sanat filmi” kavramı üretilmiştir. Bu kavram “1970’lerde Türkiye’de üretilen özel bir kavram (Pamuk,2008:281) ’dır. Yine o dönemde porno filmleri de sinema sektörü içinde kendine yer bulmuştur. Başlarda yurtdışından gelen filmlere dublaj yapılmak suretiyle başlayan bu filmler sonrasında prodüktörler tarafından yerli filmler çekilmeye başlanarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Özellikle dublaj için seslendirme yapan dönemin emektar oyuncular, bu filmlerde yer aldıklarını saklamayı tercih etmişlerdir. Her ne kadar yeniliklerden ve değişen zihniyet yapısından söz edilse de toplumun tutucu yapısı hala kendini o dönemde de hissettirmiştir. Halk her ne kadar filmlere ilgi gösterse de cinselliğe dönük içeriklere mesafeli yaklaşmıştır. Tam bu noktada Sansür Kurulu’ndan bahsetmek gerekir. Sinema sektöründe dönemin hâkim yapılarından biri olan bu kurul, filmleri türlü gerekçelerle yasaklayarak egemenliğini ortaya koymuştur. Ancak zamanla bu kurulun verdiği kararlar eleştirilmeye başlanarak halk nezdinde itibarı zedelenmiştir. Keyfiyetçi uygulamalar ve işleyişte yürütülen rüşvet politikası bu güvenin sarsılmasının en büyük sebeplerinden biri olmuştur. Eserde geçen şu ifadelere de anlatımı somutlaştırmak adına yer vermek gerekir:

“İslamiyet, Atatürk, Türk Ordusu, din adamları, cumhurbaşkanı, Kürtler, Ermeniler, Yahudiler ve Rumlar hakkında hoş gitmeyecek yorumların ve edepsiz aşk sahnelerinin dışında, Türkiye’deki sinema aslında özgürdü. Ama bunun doğru olmadığını kendi de bilir, bazan gülererek söylerdi. Çünkü yarım yüzyıldır Sansür Kurulu üyeleri, yalnız devletin yasaklamak istediği, güç sahiplerini huzursuz eden konuları değil, kafalarına takılan ve sivri buldukları her filmi, her türlü gerekçeyle yasaklama alışkanlığı edinmişlerdi.” (Pamuk,2008:311)

Bunların dışında yerli filmlerin bazı sahnelerinde Amerikan filmlerine atıf yapılmıştır. Karakterlerin davranışlarından kullanılan eşyalara kadar kıyaslamaya dair ifadelere yer yer başvurulmuştur. “Kafasına bir şey koydu, filmlerdeki Amerikalılar gibi ısrar etti” (Pamuk,2008:477) ya da “Amerikan filmlerinde telefonların zili bizdekinden farklıydı” (Pamuk,2008:296) ifadeleri bu durumu örneklendiren niteliktedir.

Son olarak basın-yayın hayatına dahil olmasa da kitle iletişim araçlarından biri olan telefonun o dönemdeki konumunu ele almak gerekir. 1970’li yıllarda iletişimin sağlandığı araçlar, telefon kulübeleri ve çeşitli dükkanlarda satılan jetonlu kumbaralardır. Eserde ikisinden de söz edilirken telefon kulübelerinin içinde yer alan telefonların kırık ya da bozuk olmasından dem vurularak jetonlu kumbaraların o dönem daha çok kullanıldığı anlatılmıştır. Daha çok PTT’ye ait olan bu telefon kabinlerinin o dönemin iletişim sahasında önemli bir yeri olduğu aşıkardır. O yıllara ait olan kitle iletişim araçlarını incelerken bu unsurları da dikkate almak gerekir.

1.4. Ekonomik ve Siyasi Meseleler

Dönem romanı olarak da nitelendirilebilecek romanlardan biri olan *Masumiyet Müzesi*’nde ağırlıklı olarak 1970’lerin ve 1980’lerin İstanbul’una ait izler bulabilmek mümkündür. O yıllarda gündemi meşgul eden en önemli olay gerçekleştirilen askeri darbelerdir. Darbenin yansımaları toplumun her sahasında ve her tabakasında görülmüştür. Gündelik hayatın neredeyse bütün alanına etki eden bu darbeler, toplumu siyasi yönden de farklı yol ayrımlarına sürüklemiştir. 27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk askeri darbesi yapılmıştır. Ardından 12 Eylül 1980 darbesine kadar yürürlükte kalan 1961 Anayasa’sı hazırlanmıştır. Bu yasayla başlayan özgürlükçü ortam dönemin siyasi, toplumsal ve ekonomik dönüşümüne zemin hazırlamıştır. O yıllarda siyasette ortaya çıkan sağ ve sol siyaset cenahları toplumda da karşılığını bularak 1970’li yıllarda iyice hız kazanmıştır. Bu gruplaşmaların neticeleri toplum tabanında oldukça serttir. Çünkü oluşan taraflar arasındaki fikir ayrılıkları fiziksel çatışmalara dönüşmeye başlamıştır. Sağ-sol çatışmaları, o zamanlar “fraksiyon” adı verilen gruplar tarafından yürütülmüştür. Karşıt düşünceler içinde varlığını sürdüren bu gruplar çeşitli eylemler ve faaliyetlerle o dönem Türkiye’sini adete bir iç savaşa doğru götürmüştür. Dönemin İstanbul’unda da durum çok da farklı değildir. Eserde de darbenin toplumsal karşılığına kısa da olsa zaman zaman yer verilmiştir. Özellikle ücra ve yoksul semtlerin duvarları sloganlarla ve ölüm tehditleriyle kaplanmıştır. Yine İstanbul sokaklarında milliyetçi ve komünist gençler hiç uğruna birbirlerini öldürmeye başlamıştır. Sağ-sol çatışmalarında da sınıfsal farklılıklar göze çarpmaktadır. Birbirini dava adını verdikleri bir amaç uğruna öldüren gençler çoğunlukla toplumun daha alt kesimine mensup ailelerin çocuklarıdır. Yoksul semtlerde olaylar daha yüksek yaşanmaktadır. Burjuvazi olarak nitelendirilen kesim ise bu olaylara daha mesafeli yaklaşmaktadır. Hatta çoğu zaman gündemden kendilerini soyutlayarak lüks yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Çünkü bu yaşananlar onların gözünde anlamsızdır. Yaşanan bu çatışmaların zengin kesimi etkilediği sınırlı kısımlardan biri işlenen siyasi cinayetlerdir. O dönem sık sık işlenen siyasi cinayetlerden sonra cenazeler Teşvikiye Camii’nden kaldırılmıştır. İstanbul burjuvazisi de ölenin resmini yakalarına iğneleyerek bu cenaze törenlerine katılmışlardır. Yine burjuva kesimini ilgilendiren kısımlardan biri de yaşanan patlamalardır. Yılbaşı gecesinde kendilerini İslamcılar olarak nitelendiren aşırı sağcıların Marmara Oteli’nin pastane bölümünü patlatmaları bu duruma örnektir.

Gösterilen bu kontrolsüz öfke biçimleri, sağ ve sol taraflarının iyice ayrışmasına neden olmuştur. Sağ-sol çatışması, Soğuk Savaş düzleminde de ele alınmıştır. 1960 ile 1980 yılları arasında Türkiye’de Soğuk Savaş’ın hakimiyeti hissedilmektedir. Bu süreçte solcu aydınların birçok sahada etkin olarak varlık göstermesi Türk sağ aydınlarını örgütlemiştir. Soğuk Savaş’ın yoğun olduğu bu yıllarda Türk sağında yer alanlar kendilerini milliyetçi addederek komünizme karşı sol kesimin karşısında durmayı amaçlamıştır. İşte bunun halk tabanındaki karşılığı oldukça çetin olmuştur. Eserde yer alan şu ifadeler de o dönemi özetler niteliktedir:

“Soğuk Savaş’ın bir uzantısı olarak İstanbul sokaklarında birbirlerini vuran inançlı milliyetçilerle inançlı komünistlerin çatışmasıyla hikayemi uzatmak istemem. O yıllarda sokaklarda sürekli cinayetler işlenir, gece yarıları kahvehaneler taranır, üniversitelerde her iki günde bir işgal-boykot gibi şeyler yaşanır, bombalar patlar, bankalar militanlarca soyulurdu.” (Pamuk, 2008:289-290).

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi, eserde kendine yer bulan önemli olaylardan biridir. Darbenin toplumdaki yansımalarını görebilmek mümkündür. Sokağa çıkma yasağının uygulanmasıyla beraber insanların evlerinde kalmaları, sokaklardan uzaklaşmaları da bu yansılardan biridir. İnsanların evden çıkmamaları hayatın olağan akışını da doğrudan etkilemiştir. Pek çok sektör bir süreliğine de olsa durma noktasına gelmiştir. 1980 Darbesi, uygulama açısından da oldukça sert niteliktedir. Teröre bulaşanların hızla idam edilmesi, yollarda askerler tarafından kimlik kontrollerinin yapılması, birçok çalışanın görevine hemen son verilmesi, siyasetçilerle beraber farklı sektörlerde varlık gösteren kişilerin hapse atılması bu sıkı ve sert uygulamalardan birkaçına örnektir.

Ülkede yaşanan bu siyasi karışıklıklar, ekonomik gelişmelerle de paralellik içindedir. O yılların Türkiye’si eserde fakir ve dertli bir ülke olarak betimlenmektedir. Hayat pahalılığı, yüksek enflasyon, zamlar, kamunun her alanında rastlanan uzun kuyruklar dönemin ekonomisi hakkında bilgi veren detaylardır. Halk bu zorlu koşullar içinde yaşam mücadelesi verirken burjuvazi kesimin içinde durum yine tam tersi niteliktedir. Bu kesimin içinde iflas edenler olsa da genele bakıldığında zengin sınıfın lüks yaşamı sürdürdüğü hatta ithal ürünlere rağbetin de arttığı gözlemlenmiştir. Devletin o yıllarda yaşadığı döviz sıkıntısı da bu kesimi durduramamıştır. Yasal yollarla olmasa da yabancı ürünlere ulaşmanın bir yolu bulunmuştur. Davetlerde ikram edilen içkilerin yabancı olması bilhassa önemsenen durumlardan biridir. Çünkü burjuvazi kesim için Avrupa’dan gelen iyi ve kalitelidir. Sosyetenin içinde yer alan bu insanların ürünleri gösteriş malzemesi olarak kullanmasının bu durumun popülaritesini uzun bir süre korumasını da sağlamıştır.

“Böylece o yıllardan kalma hoş bir müziğin eşliğinde, İstanbul burjuvazisinin önde gelenlerinin tıraş makinelerini, et kesme bıçaklarını, elektrikli konserve açacaklarını ve birçok tuhaf ve korkutucu aleti Türkiye’de ilk defa kullanma hevesiyle, nasıl ellerini yüzlerini kanlar içinde bıraktıkları hatırlandı.” (Pamuk, 2008: 120-121).

Yukarıda verilen bu bölüm de burjuvanın ithal ürünlere bakışını yansıtmaktadır. Yine Avrupa’dan ya da Amerika’dan getirilen arabalar, o dönem sayıca oldukça az olduğu için zengin tabakayı daha seçkin kılmıştır. Arabası olan zenginin daha alt sınıfta olan akrabasını özel gezintilere çıkarması gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Bu da ekonomik farklılığın sosyal hayata da etki ettiğinin göstergesidir. İthalat furçasının yoksul sınıf üzerindeki karşılığı ise daha çok sigara üzerinden olmuştur. Kaçakçı

gemileri ve balıkçı tekneleriyle ülkeye sokulan bu sigaralar, halk arasında fazlasıyla tüketilmiştir.

Ekonomik meselelerden söz ederken 1980'li yıllarda Türkiye'de popüler olan bankerler krizinden de söz etmek gerekir. O yıllarda yüksek faizli gelir elde etmek isteyen insanların paralarını bankerlere kaptırmasıyla başlayan süreç, sistemin çökmesiyle büyük bir toplumsal krize yol açmıştır. Paralarını kaybeden insanlar, dönemin gazetelerinde bankerzedeler olarak anılmıştır. Eserde de Füsün'un babası Tarık Bey üzerinden bu konunun işlenmiş olması kayda değerdir. Yine bu yıllarda rüşvet ve iltimas, devletin hemen hemen her kademesinde kendini göstermiştir. Daha önce sinema sektörü içinde sözünü ettiğimiz Sansür Kurulu içinde de ehliyet sınavı için aşılması gereken bürokrasi silsilesi içinde de varlığı bariz bir biçimde hissedilmektedir. Rüşvetin bu denli meşru ilerlediği ortamda çeşitli yarışmalarda şike yapılması da o dönem bilinen ve olağan karşılanan durumlardan biridir. Sonuç olarak yaşanan siyasi gelişmelerin halk nezdinde farklı farklı etkilerinin olduğu aşıkardır. Ekonomik olarak yaşananlar da bu gelişmelerden ayırsız veya kopuk değildir. Toplumun bir alanında ortaya çıkan değişimlerin diğer alanlara da nasıl nüfuz ettiğini görebilmek mümkündür.

1.5. Yeme İçme Kültürü ve Eğlence Anlayışı

İnsanların neler tükettiklerinden nerelerde vakit geçirdiklerine kadar ortaya koydukları bütün bu eylemler dönemin toplum yapısı hakkında bilgi vermektedir. Yaşam tarzlarının incelenmesi zihniyetler üzerinden çıkarım yapabilmeyi de sağlamaktadır. Bu başlık altında eser ele alındığında daha çok İstanbul burjuvasının yeme-içme kültürüne yer verildiği görülmektedir. Özellikle Şişli, Tarabya, Nişantaşı, Cihangir gibi lüks semtlerde yer alan mekanlar üzerinden bu kültür okuyucuya aktarılmıştır. Bu hususta dikkati çeken durumlardan ilki dönemin sosyetesinde gerçekleşen zevk değişimi meselesidir. Cumhuriyetin ilanından sonra Batılılaşma fikri, kendini yeme-içme mekanları üzerinde de göstermiştir. Bu mekanların menüleri Fransız ağırlıklı yemeklerden oluşurken mekânın adı da Avrupai isimlerden seçilmiştir. Ancak zamanla gelenekselle modern olanı sentezlemeye dönük atılımlar rağbet görmeye başlayınca mekân isimlerinde de menülerinde de daha geleneksel öze dönüşler yaşanmaya başlamıştır. Bu durumu en iyi anlatan ifadeler eserde şu şekilde yer almıştır:

"Müşterilerine bir Avrupa şehrinde oldukları izlenimini altını çok çizmeden vermek isteyen bu lokantalara Ambassador, Majestik, Royal gibi Batılı ve iddialı adlar yerine, Batı'nın kenarında, İstanbul'da olduğumuzu hatırlatan Kulis, Merdiven, Fuaye gibi adlar verilirdi. Daha sonraki kuşak yeni zenginlerin gösterişli mekânlarda anneannelerinin pişirdiği yemekleri tercih etmeleriyle, gelenek ve gösterişi birleştiren Hanedan, Sultan, Hünkâr, Paşa ve Vezir gibi pek çok yer açıldı ve Fuaye unutulup gitti." (Pamuk, 2008: 19).

Geleneksele dönük eğilimler artmış olsa da Avrupa tarzı mekanlar da açılmaya devam etmiştir. Bu yeni açılan restoranlar dönemin sosyetesinin uğrak yerleri arasında yerini almıştır. Garaj, Şamdan gibi isimleri olan bu mekânlara gelen insanların yemek yeme amacından daha çok cemiyet içinde varlık gösterme niyetleri daha fazladır. Aynı zamanda yeni ve güncel olanın takip edildiği de gösterilmeye çalışılmıştır. Değişimin görüldüğü yerlerden bir diğeri ise boğaz lokantaları ve meyhaneleridir. Boğaz lokantaları, o yıllarda zengin kesime hitap eden ihtişamlı ortamlardır. Buraya gelen

zenginler aynı zamanda birbirlerine ne kadar mutlu ve zengin olduklarını göstermek için de gelmektedir. Sosyete içinde boy göstermek itibar açısından oldukça önemlidir. Tarabya’da yer alan bu restoranlar, o yıllarda İstanbul burjuvasının sıkça tercih ettiği yerlerdendir. Ancak zamanla bu mekânların nezih ve seçkin yönünün kaybolduğu belirtilmiştir. Dönemin ihtişamlı olarak kabul edilen bu mekânlarına yönelik zihniyet değişimi yaşanmış ve buralar artık herkesin gidebileceği alelade yerler olarak görülmüştür. Yine günümüzde de varlığını sürdüren Divan Pastanesi, Abdullah Efendi’nin Lokantası, Zeynel Muhallebici gibi köklü işletmeler o dönemde de özellikle zengin kesimin sıkça gittiği mekanlar arasındadır.

Şüphesiz dönemin en gözde ve en popüler mekânı Hilton’dur. Hem eğlence anlayışı açısından hem de yeme-içme kültürü açısından Hilton, oldukça önemli bir yere sahiptir. İstanbul burjuvası için bu otel; kutlamaların, davetlerin, nişan ve düğün gibi bütün organizasyonların yapıldığı yerdir. Aynı zamanda kadın ve erkeğin evlilik cüzdanı göstermesine gerek kalmaksızın konaklayabildikleri “uygar” otellerden biridir. İstanbul sosyetesinin nabızı o yıllarda burada atmaktadır. Özellikle eserde yer verilen hamburger detayı da buranın neden ayrıcalıklı olduğunu gösteren dikkat çekici bilgilerdendir. O yıllarda hamburger yalnızca Hilton’da bulunmaktadır. Bu nedenle İstanbul sosyete de ailece hamburger yiyecek için buraya gelmektedir. Hamburgerin Türkiye’de başka hiçbir lokantaya ulaşmamış olması onu ve Hilton’u ayrıcalıklı kılmaktadır. Yiyeceklere yüklenen anlamlar da statü açısından sınıfsaldır. “O yıllarda pek çok ‘Batılı’ yenilik önce Hilton’da denenir, büyük gazeteler otelde bir muhabir tutarlardı.” (Pamuk,2008: 100) ifadeleri de Hilton’un o dönemki yerini ve önemini anlatmaktadır.

Dönemin eğlence anlayışlarına bakıldığında ise zengin kesimin tercihlerinin yanısıra diğer kesimin tercihlerine de yer verildiği görülmektedir. Tatillerde zenginlerin tercih ettiği aktivitelerden biri kayaktır. Kayak yapmak için o yıllarda daha çok Uludağ tercih edilmiştir. Sonraki yıllarda Uludağ’dan hariç İsviçre’ye gidilmeye başlanmıştır. Eğlence anlayışından söz ederken yılbaşı gecelerinin olmazsa olmazı tombaladan da bahsetmek gerekir. Gerçi yılbaşı gecelerinde yapılanların hepsi bu eğlence anlayışı içinde değerlendirilebilir. Atatürk’ün takvim reformundan sonra İstanbul’a yayılan İtalyan ailelerin oynadığı oyunlardan biri olan tombala, yılbaşı gecelerinde her sınıftan ailenin oynadığı oyunlardandır. Dönemin gazeteleri yılbaşından önce okurlarına tombala takımı hediyesi vermiştir. Aile içinde oynanan tombalalar da tombalay kazananlara verilmek için mendil, çorap gibi küçük hediyeler hazırlanmıştır. Hediye çok oyunu kazanmak ve eğlenmek amaçlanmıştır. Tombalanın popüler olduğu bu yıllarda sokaklarda da insanları kandıran ve dolandıran tombalacılar ortaya çıkmıştır. Çeşitli hilelerle insanların paralarını alan bu tombalacılar, dönemin ilgi çeken ve tutulan oyununun nasıl kötü amaçlarla kullanıldığını da göstermektedir.

Bunların dışında eğlenmek için gidilen yerlerden biri de gazinolardır. Gazinolar, o dönem herkesin rağbet gösterdiği mekanlardandır. Semtlere göre müşteri profili değişse de az çok her sınıftan insanın gidebildiği yerler arasındadır. Yeşilçam furusuyla birlikte gazino kültürü halk arasında hızla gelişmeye başlamış ve popüleritesini artırmıştır. Yine Yeşilçam filmlerinin etkisiyle o dönem filmseverlerin uğrak yerlerinden biri de filmci kahveleridir. Özellikle Beyoğlu’nda yer alan bu kahveciler, sinemanın içinde bulunan herkesin tercih ettiği ve sık sık vakit geçirdiği mekanlardandır. Dönemin ünlü oyuncularının da geldiği bu kahveler de sinema adına her şey konuşulup tartışılmıştır. O yıllarda buralar “Yeşilçam’ın Artist Kahveleri” olarak da anılmıştır.

Eserde sıkça geçen Pelür Bar'da bunlardan biridir. Dönemin film yıldızlarından meşhur olmak isteyen adaylarına kadar herkes bu mekâna gelmiştir. Dedikodu yapmak isteyen köşe yazarları da film eleştirmenleri de bu ortamların müdavimi olmuştur. Eserde geçen Pelür Bar, o yıllarda gerçekten var olan ve popüler olan Papirüs Bar'ın ta kendisidir. Yazar, burayı eserinde Pelür Bar olarak işlemiştir.

Film sektöründen bahsederken filmi izleyen seyircilerin neler tükettiklerinden de söz etmek gerekir. Özellikle açık hava sinemalarında gazoz içip leblebi yemek oldukça yaygındır. Zaten gazoz o dönem en çok içilen içeceklerden biridir. Sinema ortamlarının dışında Gülhane, Taşlık Parkı gibi yerlerde aileler, sevgililer oturup gazoz içip sohbet etmişlerdir. O dönem ilk Türk meyveli gazozu olarak tanıtılan Meltem gazozu oldukça popülerdir. Gazoz modasının revaçta olduğu bu yıllarda, Meltem gazozu da piyasada kendine yer bulmuştur. O günlerde rekabet açısından kendini zorlayan içeceklerden biri ise Coca-Cola'dır. Coca-Cola'nın satış stratejisine yönelik Zaim'in şu ifadeleri dikkat çekicidir: *"Coca-Cola bayilere kredili satış yapıyor, bedava pleksiglas pano veriyor, takvimler, hediyeler dağıtıyor, baş edemiyoruz."* (Pamuk, 2008:386).

Meltem gazozunun da reklamlarında Alman mankenin oynatılması, sonrasında tanınmış ve sükse yapmış oyunculara da başvurulması o yıllarda yiyecek içecek sektörünün nasıl domine edilmeye çalışıldığını da göstermektedir. Tüketim faktörü o dönemde de oldukça ön plandadır. Firmalar halkın tüketim alışkanlıklarına göre şekil almanın yanı sıra alışkanlıklarını da yönlendirerek çift yönlü bir etkileşime kapı aralamıştır. Eserin sonlarında Meltem gazozunun yeni ürünü olan Bora'nın kampanyalarına başlandığının duyurulması, mekanlarda olduğu gibi tüketim ürünlerinde de değişimin, yeniliğin sürekli ve kaçınılmaz olduğunu bizlere sunmaktadır. Bunun dışında Nişantaşı'nda yer alan dükkanlarda Avrupa markalarına ait çeşitli ürünlerin satılmasından da söz edilmiştir. İthal ürünlere gösterilen ilginin devam ettiği çıkarımını bu ifadelerden yapabilmek mümkündür. Davetlerde ve çeşitli organizasyonlarda içkilerin yabancı olmasına da özellikle dikkat edilmiştir. Yasal yollarla temin edilmemiş olsalar da sosyetenin hayatını kaleme alan köşe yazılarında bu hususa bilhassa değinilmiştir. Viski ve şampanyanın yanında sigarada da durum benzerdir. Cemiyet ortamlarında kimin hangi sigarayı içtiği bile takip edilmektedir.

Sonuç olarak tüketim tarzlarının toplumu nasıl şekillendirdiğini tüm bu ifade edilenlerden hareketle görebilmek mümkündür. Eğlence anlayışlarının da ortaya konması dönemin zevk anlayışlarını ve değişimlerini yansıtmaya bakımından önemlidir. Toplumun çeşitli dinamiklerini ele alıp incelerken bir taraftan da kabul görmüş değerlerini ve bakış açılarını tespit edebilmek de mümkün hale gelmektedir.

1.6. Giyim-Kuşam ve Moda

Moda sektörü, topluma yön veren toplumun da ona yön verdiği etkileşimi yüksek sahalardan biridir. Her dönemin kendine has kabul görmüş bir moda anlayışı vardır. İnsanların beğeni algısıyla popüler hale gelen pek çok ürün modanın seyrini de belirlemiştir. 1970'ler ve 80'leri incelediğimiz bu eserde de o yılların giyim-kuşam ve moda algısına yönelik pek çok bilgiye erişmek mümkündür. Özellikle İstanbul burjuvasına ait moda anlayışları eserde kendine fazlasıyla yer bulmuştur. Batılılaşma düşüncesinin hâkim olduğu bu dönemde Avrupa'ya olan özentinin sürdüğü görülmektedir. Örneğin yerli olan makyaj malzemelerinin basit ve ucuz olmasının

düşünülmesi bu durumla ilintilidir. Parfüm, çanta gibi eşyaların Avrupa'dan gelmiş ya da getirilmiş olmasına dikkat edilmiştir. İthal ürünlere gösterilen rağbetin bu kadar fazla olması ürünlerin taklitlerinin hızla artmasına yol açmıştır. Kemal'in Füsun'la tanışmasına vesile olan "Jenny Colon" çanta da üzerinden de bu durum anlatılabilir. Aynı zamanda o dönem oldukça popüler olan Meltem gazozunun da korsan üreticiler tarafından sahtesinin üretilmesi durumu söz konusudur. Kısacası dönemin popüler olan her şeyi kısa zaman içinde taklit edilmeye başlamıştır. Avrupa'da moda olanların Türkler tarafından da bu kadar hızlı taklidinin yapıyor oluşu eserde alaycı bir dille ifade edilmiştir. Nişantaşı ve Beyoğlu gibi semtler, modanın nabzının attığı yerlerdendir. Aynı zamanda bu semtlerde dönemin pahalı ve gözde terzileri de bulunmaktadır. İstanbul sosyeta davetlere katılmadan önce terzilere elbise diktirmişlerdir. Özel dikim kıyafetlerinin sergilendiği bu davetlerde, şık ve güzel gözükmek sosyete kadınlarının başlıca düsturlarından biridir. O zamanlar bu gösteriş yarışı içinde beğenilen elbiselerin aynısını diktirmek için de ayrı bir çaba sarf edilmiştir. Kimin ne giydiği, nasıl gözüktüğü cemiyet içinde oldukça önemlidir. Aynı zamanda zengin kesime mensup kadınlar dergiler aracılığıyla da Avrupa'daki modayı takip etmeye çalışmıştır. Dönemin İstanbul sosyetesinin özellikle kadınlarının modaya olan ilgisini ve bakış açısını şu cümleler yeterince izah etmektedir:

"O zamanlar Şişli, Nişantaşı, Bebek gibi semtlerdeki evlerinde canları sıkılan Batılılaşmış İstanbullu zengin ev kadınları 'sanat galerisi' değil 'butik' açardı, Elle, Vogue gibi ithal dergilerden kopya edip diktirdikleri 'moda' elbiselerle, Paris ve Milano'dan bavullar içinde getirdikleri kıyafetleri, kaçak ıvır zıvır ve takıları, kendileri gibi canı sıkılan diğer zengin ev kadınlarına saçma denilecek kadar yüksek fiyatlarla satmaya çalışırlardı." (Pamuk,2008: 13).

Modanın insanlara farklı şekillerde cereyan ettiği bilinen bir gerçektir. Bu nokrada reklamların da moda algısını nasıl etkilediğinden söz etmek gerekir. Meltem gazozu reklamında oynatılan Alman mankenin ardından kadınlar kendilerini belki daha da Avrupalı hissetmek için saçlarını sarıya boyatmaya başlamıştır. Eserin pek çok yerinde esmer Türk kadınlarının saçlarını sarıya boyattığı bilgisi geçmektedir. Bu ifade oldukça dikkat çekicidir. Reklamda görülen, sokaklara afiş olarak asılan hakiki sarışın Alman mankene benzeme çabaları dönemin modasının nasıl şekillendiğini de ortaya koymaktadır. Yine giyim-kuşam alanında o yıllarda popüler olan eşyalar vardır. Bunlardan ilki kadınların günlük yaşamda sıkça tercih ettikleri apartman topuklu ayakkabılardır. Bu ayakkabılarla kadınlar, yine birbirine gösteriş yapmakta, pahalı dükkanların yer aldığı caddeler üzerinde boy göstermektedir. Bunun dışında davetlerde kadınları kullandığı çantalardan da söz edilmiştir. O dönem sosyetesinin çoğu davetlerde metal klipsli küçük ve parlak el çantaları kullanmıştır. Sosyetenin dışında gençler arasında popüler olan takılar da dönemin ilgi çekici detaylarından biridir. Üzerinde isimlerinin baş harfleri olan bu takılar, o yıllarda epey revaçtadır. Füsun'un baş harfinden olan küpesi de bu takı furçasına örnek olabilecek detaylardandır.

Tüm bunların dışında dönemin erkek modasına da bakmak gerekir. O yıllarda erkeklerin favorilerinin ve bıyıklarının gereğinden fazla uzatılması bir moda haline gelmiştir. Aynı zamanda saçlarına briyantın kullanmak da o dönemde oldukça yaygın alışkanlıklardandır. Ağır kokulu parfümler de ön plandadır. Özellikle davetlerde kullandıkları kokulara ekstra dikkat edilmiştir. Davetlerde de genellikle düğmeleri tamamen iliklenmiş gömleklerle beyaz takım elbise giymeyi tercih etmişlerdir. Bu takım elbiselerinin üzerine de oldukça renkli kravatlar takmışlardır.

Tüm bu anlatılanlardan hareketle dönemin moda algısını şekillendiren en önemli faktörlerden biri Avrupa'daki modadır. Oraya ait ürünler ve giyim kuşam tarzları, özellikle dönemin İstanbul burjuvası tarafından ilgiyle takip edilmiş ve uygulanmaya çalışılmıştır. Popüler olanın toplum içinde nasıl hızla kabul gördüğü ve yayıldığı dönemin perspektifi içinde incelenmeye çalışılmıştır.

1.7. Nesneler (Kavram-Anlam Bağlamı Açısından)

Masumiyet Müzesi bilindiği üzere aynı zamanda bir “nesne romanı” kategorisi içinde değerlendirilir. Belleğin birikimini aktarmanın da amaçlandığı bu eserde nesneler-eşyalar ön plandadır ve sayıca oldukça fazladır. Bu eşyaları tek tek tespit ederek ortaya koyabilmek de mümkündür. Ancak ele alınan konunun içeriğine bakıldığında nesnelerin ön planda tutulması amaçlanmadığı için bütün nesneler ele alınmamıştır. Asıl amaç bu nesnelerin dönem içinde yüklendikleri anlamları ve insanlarla kurdukları bağı ortaya koymaktır. Bu nedenle eserde yer alan belli başlı nesneler, edebiyat sosyolojisi düzleminde incelenmeye çalışılmıştır.

Köpekler/ Köpek Bibloları

Bu bölümde yalnızca köpek bibloları üzerinden hareket etmek yerine çerçeve daha da geniş tutularak “köpekler” düzlemi üzerinden aktarılmaya çalışılacaktır. Çünkü köpek, biblo nesnesi başta olmak üzere farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Radyonun popüler olduğu dönemlerde bu biblolar radyoların üzerinde konumlanmıştır. Radyoyu dinlerken göz oyalayıcı olması adına bu köpek bibloları seyredilmiştir. Radyolardan sonra televizyonların evlere hâkim olmasıyla beraber köpek bibloları televizyon üzerine terfi etmiştir. Radyo da televizyon da o dönem için aile sofralarının ve sonrasında yapılan çay sohbetlerinin baş köşesinde yer almaktadır. Evin içinde merkez konumda bulunan bu eşyaların üzerinde köpek biblosunun bulunması da ona zaman içinde farklı anlamlar katmıştır. Sağ-sol çatışmalarının ayyuka çıktığı yıllarda, insanlar sokaktan olabildiğince çekilmiş ve evlerinde kalmayı tercih etmişlerdir. Bu güvensiz ortamın içinde o köpek biblolarının evi bir bekçi gibi koruduğu düşünülmüştür. Bu düşünce aile bireylerine huzur hissini de vermiştir. Yine evin dışında taksilerin ve dolmuşların camlarında da sıkça görülen başını sallayan plastik köpekler, insanlara aynı hissiyatı vermesi açısından benzerlik taşımaktadır. Ülkenin içinde bulunduğu karışıklıkların karşısında bu plastik köpekler, şoförlere güven ve huzur hissi telkin etmiştir. Aynı zamanda bu köpek biblolarının televizyon üzerinde konumlandırılması yalnızca Türkiye'ye özgü bir durum değildir. Tebriz, Tahran, Lahore ve Bombay gibi Müslüman ülkelerin evlerinde de bu dekorasyon anlayışı bulunmaktadır. Bu yönüyle de köpek bibloları oldukça dikkat çekicidir. Köpek figürüne yüklenen “korumacı” tutumun başka ülkelerde de kabul görmüş olması kayda değerdir.

Orhan Pamuk, *Şeylerin Masumiyeti* adlı eserinde de *Masumiyet Müzesi*'nin bölümlerini detaylı bir şekilde açıklarken 65.bölüm olan “Köpekler” bölümüne yönelik farklı bir tespitte bulunmuştur. Batılılaşma çerçevesinde köpekler konusuna değinen yazara göre köpek bibloları, aynı zamanda evcilleşen köpekleri yani Batılılaşmış insanları temsil eder. O yıllarda özellikle gecekondu mahallelerinde sokak köpekleri çeteleşmeye başlamış ve orada yaşayan insanlar da bu duruma ses etmemiştir. Yazara göre bu sokak köpekleri değişime direnen Doğu'nun ve onun zihniyetinin bir ürünüdür. Yoksul ve ücra semtlerde yaşayan insanlar köpek biblolarını evlerine almaya

başladıklarında da bu köpeklerin sokağı korudukları gibi evlerini de koruyacaklarına inanmışlardır. Bu nedenle köpek sokakta da biblo olarak evde de onlara sevimli gözük müştür.

Son olarak köpek figürüne yönelik dikkat çeken olaylardan biri ise “Uzaydaki Köpek Gibi” başlığıyla 1957 yılında Sovyetlerin uzaya gönderdiği köpek “Laika” ya yapılan atıftır. Bu başlık altında doğrudan o köpekten söz edilmemiş olsa da verilmek istenen mesaj şu şekilde yorumlanabilir: O yıllarda bilerek yalnızlığa ve ölüme terk edilen o köpek ile hikâyenin aşık erkek kahramanın yalnızlaştırılması durumu özdeşleştirilmiştir. Kemal’in cemiyet içinde kendine yer bulamaması ve içinde bulunduğu hislerden dolayı bu ortamlara dahil olamaması bahsi geçen köpek üzerinden metaforik bir biçimde aktarılmaya çalışılmıştır.

Saatler/ Büyük Duvar Saatleri

Ağırlıklı ve sarkaçlı büyük duvar saatleri, özellikle Cumhuriyet’in ilk yıllarında Batılılaşmanın gereklerinden biri olarak görülen eşyalar arasındadır. Neredeyse her sınıftan ailenin evinde bu duvar saatleri bulunmaktadır. Evin girişindeki duvara asılan bu saatler, misafirleri karşılayan eşyalardan biridir. Zamanla radyo ve televizyonun günlük yaşama dahil olmasıyla beraber bu duvar saatlerine duyulan ihtiyaç azalmıştır. Artık saati öğrenmek amacıyla kullanılmaları da alışkanlıktan dolayı evlerde yaşamını sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu saatler eserde yalnızca o dönem popüler olmaları yönünden ele alınmamıştır. Dışardaki zamanı hatırlatmanın ötesinde evin ve yaşamın devamlılığını da hissettirdiği için eserde kendine yer bulmuştur. Evin içinde yaşayan aile üyeleri vakti takip etmek için bu saatlere bakmasa da evin varlığını hissetmeleri adına bu saat tıkrıtlarını duymayı tercih etmişlerdir. İçinde bulundukları dönemde her alanda hızlı bir değişim söz konusudur. Bu değişim özellikle yoksul ve ücra semtlerde korkutucu görünmektedir. Bu nedenle duvar saatinin tıkrıtları ve gongu hiçbir şeyin değişmediğini hissettirdiği için insanlara huzur vermiştir. Yalnızca kendilerinin değil eve ve eve dair hiçbir şeyin değişmediğini hatırlatması açısından modası geçmiş olsa bile evlerdeki yerini korumuştur. Evde bu büyük duvar saatlerinin varlığını sürdürmesi bu insanlara değişimden uzak durmayı başardıkları inancını vermiştir.

Duvar saatlerinin yerini alan radyolarda saati öğrenmek için saat başlarında ve buçuklarda verilen anonslar takip edilmiştir. Televizyonlarda yer alan programları izleyebilmek için de yayımlanan yayın akışlarına dikkat edilmiştir. Programın başlamasına ne kadar kaldığını bulabilmek içinde radyolardan, kol saatlerinden ve cep saatlerinden yararlanılmıştır. Aynı zamanda o yıllarda her akşam saat yedide televizyon ekranında beliren saate bakarak kol ve cep saatlerinin ayarları yapılmış ya da var olan ayarları kontrol edilmiştir. Bu saatlerin o zamanlar insana yükledikleri işlevlerden biri de dış dünyadan haberdar olup ilişkilerini bu doğrultuda düzenleyebilmeleridir. Unutulan zamanı hatırlamanın ötesinde insanların birbirleriyle olan iletişimlerini sağlıklı bir biçimde sürdürmelerine yardımcı olması adına kullanılmıştır. Bu yönüyle saatler, bireysellikten ziyade toplumsal bir amaca da hizmet etmektedir. Ev içinde yaşayan aile bireylerinin bireysel yaşamı dışında devletin varlığını hissettiren güçlü bir yönü de vardır. Saatin radyolarda bazen “memleket saat ayarı” anonsuyla verilmesi, televizyonda her akşam aynı saatlerde ekranı kaplayacak şekilde sunulması ve her ikisinin de milyonlarca insan tarafından aynı anda takip edilmesi, saate devletin resmiyetini ve gücünü aktaran bir işlev de yüklemektedir. Bunun dışında Kemal’in Füsün’a hediye aldığı saatin karşısında gösterilen heyecan ve mutlulukla, Tarık Bey’in

yıllar önce Kars'tan aldığı çift kadranlı saati aynı heyecanla gösterip anlatması saatin varlığının zamansız olduğunu da göstermektedir. Toplum içinde geçmişten günümüze kadar farklı şekillerde de olsa saatler varlığını ve önemini sürdürmeye devam etmektedir.

Ayva Rendesı

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi, toplumun her tabakasında varlığını fazlasıyla hissettirmiştir. Sivil toplumdan yargıya, siyasi partilerden üniversitelere kadar etkisini her alanda göstermiştir. Ordunun yönetime el koymasının ardından başlayan bu yıpratıcı süreçte yüzbinlerce gözaltının yanı sıra işten çıkarmalar, işkenceler yaşanmış ve çok sayıda idam kararları alınmıştır. Gazetecilerin, öğretmenlerin, öğretim üyelerinin ve hakimlerin işine hızla son verilmiştir. Sağ-sol çatışmalarında sahada etkin rol oynadığı düşünülen kişilere ise idam kararı verilerek toplumda bir infial ortamı yaratılmıştır. Orhan Pamuk da *Şeylerin Masumiyeti* eserinde askeri darbeden sonra arkadaşlarının çoğunun üniversiteden atıldıklarını ve geçinebilmek adına ansiklopedi yazıhanelerinde çalıştıklarını ifade etmiştir. Karmaşık ve karanlık günlerin yaşandığı bu dönem eserde de kendine yer bulmuştur. Askerler, sokağa çıkma yasağının başladığı vakitlerde araçları durdurup kimlik kontrolü yapmıştır. Bazen de kimliğin dışında yolcuları da arabadan indirip üzerlerini baştan aşağı aramışlardır. Eserde de Kemal ve şoförleri Çetin, bu kontrollerden birine takılıp arabadan indirilmişlerdir. Kemal'in Füsunların evinden aldığı ayva rendesi arabadan koltuğunda fark edilince bu rendeye kısa süreli de olsa askerler tarafından el konulmuştur. Burada bulunan "rende" metaforik bir anlama sahiptir. Aslında rende yazar tarafından askeri darbeye ilişkilendirilmek için kullanılmıştır. O yıllarda adeta bir insan kıyımının yaşanması, insanların sorgusuz sualsiz yasal olmayan yollarla yargılanmaları bu ayva rendesi benzetmesi üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Rendeğe yüklenen anlam eserde açıkça ifade edilmemiş olsa da askerlerin kimliği kontrol ettikleri sırada rendeyi fark etmeleri ve basit bir mutfak eşyasını kesici delici alet kabul ederek yasak olduğunu belirtmeleri darbenin rende gibi ne kadar keskin uçlarda dolaştığını açıklar niteliktedir.

Kolonya

Kolonya, bilindiği üzere Türk kültürü açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Osmanlı'dan günümüze kadar günlük hayatın pek çok sahasında kolonya kendine yer bulabilmiştir. Kolonya kültürünün sosyal ilişkilerdeki yeri ve önemine dair eserde de birtakım izler bulabilmek mümkündür. Kolonya eserde üç farklı yerde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki Kurban Bayramı gibi bayramlarda eve gelen misafirlere ikram edilen kolonyadır. Zaten kolonya, bizim kültürümüzde bir misafirperverlik alamet-i farikasıdır. Toplumda da hem temizliğin hem de güzel kokunun temsilcilerinden biri olarak görülmüştür. Eserde geçtiği bir diğer bölüm ise otobüs yolculuklarında muavinin yolculara ikram ettiği kolonyadır. Burada da hoş koku ve ferahlık vermesinin ötesinde farklı anlamlar da içermektedir. Son olarak geçtiği yer ise aile içinde akşam yemeklerinden sonra ikram edilen kolonyadır. Yolculuklarda ve yemeklerden sonra ikram edilen kolonyaya yüklenen anlamlar dikkat çekicidir. Her ikisinde de kolonyanın insanlara verdiği hissiyat benzer niteliktedir. Hep birlikte bir şey yapmanın güzelliğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda bir topluluk olma bilinci aşilayarak o ortamda aynı durumun ya da olayın paylaşıldığı duygusunu vermektedir.

Kolonya bu yönüyle ister aile içinde olsun isterse daha kalabalık gruplar içinde olsun birlik ve beraberlik olgusunun şekillenmesinde etkin bir rol oynamaktadır.

Tuzluk

Eserde pek çok eşyanın o dönemde evlerde nasıl popüler hale geldiği anlatılmıştır. Yine bu eşyalar üzerinden tıpkı köpek biblosunda olduğu gibi farklı ülkeler arasında da bağ kurulmuştur. Ele alınan bu eşyalardan biri de o yıllarda sofralardan eksik olmayan tuzluklardır. Tuzlukların İstanbul'da üretilmesine rağmen aynı tuzlukların Yeni Delhi'de Kahire'de Barcelona'da görülmüş olması dikkat çekicidir. Bu durum eşyaların moda algısının da oldukça geniş olduğunu, dar alanlara sığdıramayacağını göstermektedir. Tuzluğun milyonlarca kopyasının farklı ailelerin sofrasında yer bulmuş olması aynı zamanda farklı kültürlerle kurulan bağın karşılığı niteliğindedir. Tuzlukların dünyanın farklı noktalarına yayılması göçmen kuşlar benzetmesiyle anlatılmıştır. Tuzluk furçasının tıpkı diğer alanlarda olduğu gibi değişiminin çok hızlı olduğuna da vurgu yapılmıştır. O yıllarda rağbet gören bir modelin yerini çok kısa bir sürede bir başkası olarak yeni bir tuzluk modası ortaya çıkmaktadır. Burada da insanların zevklerinin ne kadar çabuk değiştiğini görebilmek mümkündür. Aynı zamanda eski tuzlukların bu kadar hızlı unutulması insanların eşyalarla kurdukları bağı da birlikte geçirdikleri zamanı da fark etmeden unuttuklarını göstermektedir.

Sonuç

Edebiyat ve sosyoloji birbirinden farklı disiplinler olarak görülse de her ikisi de toplumu anlama düzleminde ortak bir paydada buluşmaktadır. Edebi metinler genellikle kurgusal niteliğiyle ön plana çıkar. Ancak bu kurmaca dünyanın arka planında sosyo-kültürel ortama ait bir gerçeklik olduğunu da bünyesinde barındırır. Edebiyat sosyolojisi, işte bu gerçekliği toplum bünyesi içinde çok yönlü olarak incelemeyi ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Yazarın tavrından ortaya konan içeriğe, kültürel unsurlardan sosyal çevrenin etkisine kadar bütün parametreler edebiyat sosyolojisinin araştırma sahası içindedir. Toplumsal yansımalar ve kırılmaların ötesinde esas mesele, ele alınan konuyu derinlemesine inceleyerek verilmek istenen öze ulaşmaktır.

Orhan Pamuk, eserlerini oluştururken pek çok farklı kaynaktan beslenmiştir. Toplumu ve kültürü meydana getiren ve etkileyen çeşitli unsurlar, onun eserlerinde de kendine yer bulmuştur. Sanatını bir dil işçisi gibi icra eden yazar, eserlerini kaleme alırken hem nicel hem de nitel olarak uzun bir mesai harcamıştır. Toplumun dinamikleri içinde yer alan sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel meseleleri gelenekselle modernin sentezi olan estetik bir potada eriterek işlemeye çalışmıştır. Bu nedenle arka planın aydınlatılması noktasında edebiyat sosyolojisinden faydalanmak yerindedir. Yazdığı eserlere sosyolojik bir bakış açısıyla yaklaşıldığında eserlerin toplumsal yansımalarının ne denli güçlü olduğu da görülmektedir. Ele alınan *Masumiyet Müzesi* romanı aynı zamanda İstanbul'un kültürel tarihini bünyesinde barındıran sosyal nitelikli bir roman olduğu için bu romanda da söz edilen durum geçerlidir. Bu yüzden edebiyat sosyolojisi temelli incelenen bu eserde, o dönemin İstanbul'unu farklı açılardan görebilmek mümkündür. O yıllarda var olan, kabul gören anlayışların dışında yaşanan zihniyet değişimlerine ulaşılabilir olması eserin mahiyetini arttırmaktadır.

Yedi başlık altında ele alınan *Masumiyet Müzesi* romanında dönemin aile ilişkileri, mimari ve kentsel dönüşümleri, basın-yayın hayatı ve sinema sektörü, ekonomik ve siyasi meseleleri, yeme-içme kültürü ve eğlence anlayışı, giyim kuşam ve moda algısı edebiyat sosyolojisi bağlamında ele alınıp incelenmiştir. Bu incelemeler neticesinde toplumun olaylara bakışının zamanla değişken olması durumu dikkat çeken unsurlardan biridir. Özellikle Cumhuriyetin ilanıyla beraber hız kazanan Batılılaşma anlayışı toplumun her tabanında varlığını az ya da çok hissettirmiştir. Eserde Batılılaşma düşüncesinden hareketle insanların geçirdiği zihniyet değişimlerine rastlamak mümkündür. Yaşanan değişim ve dönüşümler İstanbul'un semtleri ve bu semtlerde yaşayan insanlar vasıtasıyla okuyuculara aktarılmıştır. Burjuvazi kesim olarak nitelendirilen kişilerin yaşadığı semtlerde değişimin hızı süratli ve daha belirginken yoksul semtlerde yaşamını sürdüren kişilerde bu durum daha yavaş ve tutucu boyuttadır. Bu durumun yansımaları Doğu-Batı ilişkisi içinde de ele alınabilir. Sosyal meselelere gösterilen tavırlar eserde kimi zaman çatışma şeklinde sunulurken kimi zamanda karşılıklı etkileşim olarak verilmiştir. Karakterlerin de ötesinde nesneler bağlamında da Doğu-Batı karşıtlığının izleri bulunmaktadır. Orhan Pamuk, bu noktada taraflı bir tutumdan ziyade bütüncül bir bakış açısı geliştirmeye çalışmıştır. Değişimin yüzü farklı açılardan okuyucuyla buluşturulmuştur. Eserden hareketle varılacak sonuç şu şekildedir: Toplum genelinde o yıllarda bir değişim yaşandığı muhakkaktır. İncelenen unsurlara bakıldığında da bu değişimin izleri açıkça kendini göstermektedir. Yine toplum perspektifinde ele alınan konularda sınıfsal farklılıkların ön plana çıkarıldığı görülmüştür. Toplumu ilgilendiren meselelere yönelik bakış açısı toplumda var olan kesimlere göre farklılık göstermiştir. Toplumun kalburüstü tabakası olarak nitelendirilen burjuva kesimi, diğer sınıflara göre daha ayrıcalıklı konumdadır. O dönemde yaşanan darbeler, ekonomik krizler, mimari dönüşümler, zengin sınıfı diğerlerine göre daha az etkilenmiştir. Ülke gündeminden olabildiğinde uzak durmaya çalışan bu cemiyetin insanları, lüks ve şatafatlı yaşama biçimlerinden ödün vermemiştir. Toplumu etkileyen büyük olayların karşılığı yoksul kesimin üzerinde daha belirgin ve baskın biçimde hissedilmiştir. Buradan hareketle yaşanan değişimlerin toplumsal yansımalarına bakılarak o dönemin genel görüntüsü hakkında çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır.

Toplumu oluşturan pek çok unsurun zamanla nasıl bir değişim süreci içine girdiğinden söz etmişken kültürel değişimlerin genel çerçevesini de oluşturmak gerekir. Hangi sınıfa mensup olursa olsun değişimin kaçınılmaz olduğu sonucu muhakkaktır. Hızı ve seyri farklılık gösterse de o dönemde de değişim toplum içinde yaşayan tüm bireyler açısından geçerli ve mecburi olduğu bariz bir gerçektir. Bir diğer unsur ise değişimin tek taraflı olmaması, karşılıklı ve çok yönlü olması durumudur. Toplumu şekillendiren etmenler aynı zamanda toplumun özelliklerinden ve bakış açısından da etkilenmektedir. Yine toplum sahası içinde bir alanda meydana gelen değişim diğer alanlara da sirayet etmektedir. Eserde de bunun yansımaları ortaya konmaya çalışılmıştır. Siyasi mesele içinde kabul edilen sağ-sol çatışmaları ve darbeler dönemin sosyal, ekonomik ve kültürel unsurlarını da etkilemiştir. İnsanların bu olaylar yüzünden sokaktan ve diğer insanlardan uzaklaşmış olmaları, sosyalleşmeyi de ticareti de önemli ölçüde zarara uğratmıştır. Yine *Masumiyet Müzesi* romanından hareketle toplumdaki yaşantı anlayışının çoğulculuktan bireyciliğe dönüştüğü de görülür. İnsanın biricik olduğu düşüncesinin toplumda varlık göstermesi de bu durumun sebeplerinden biridir.

Dönem olarak 1970'li ve 80'li yıllar işlenmiş olsa da ortaya konan meseleler, günümüzde de varlığını sürdürmektedir. O yıllarda popüler olan bazı nesnelerin, mekanların, yiyeceklerin ya da çeşitli şeylerin günümüzde de hâkim etkisini göstermeye devam etmesi de ilgi çeken detaylardandır. Popüler olan eşyalar, o dönemde aynı zamanda uluslararası bir nitelik de kazanmıştır. Sosyalleşme hızı günümüzdeki kadar yüksek olmasa da basın-yayın ve ticaret ağının o yıllarda da etkin bir faaliyet sürdürdüğü söylenebilir. Küresel çapta ilgi duyulan pek çok nesne, yiyecek ya da mekân o dönem İstanbul'unda da karşılığını bulmuştur. Dönemin geçerli moda anlayışının ithal kökenli ürünler üzerinden ilerlemiş olması da bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Masumiyet Müzesi, ilk bakışta aşk romanı olarak görünse de olay akışı içinde yer alan meseleler romanın arka planını oluşturur. Bu meseleler, 1970'li ve 1980'li yıllara ışıl tuttuğu için eser, aynı zamanda bir dönem romanı olarak da incelenebilir. Bu yüzden de edebiyat sosyolojisi inceleme alanına uygun nitelikte bir eserdir. Ayrıca yansıtılan meseleler, yalnızca o dönem özelinde değil günümüzde de varlığını sürdüren niteliktedir. Sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel unsurların izdüşümünü bulabildiğimiz bu eser, aynı zamanda sosyolojik açıdan da bünyesinde veriler barındırmaktadır. Olay akışı içine yerleştirilen bu unsurlar, dönemin İstanbul'unu da tasvir edici biçimde karşımıza çıkarmaktadır. Çeşitli kültürel özelliklerin çatışması ve etkileşimi noktasında da İstanbul'un o yıllardaki görünüşünü satır aralarından da saptamak mümkündür. Yazarın çoğulcu bir bakış açısından faydalanmış olması da esere derinlik kazandırmıştır. Genel olarak dönemin İstanbul'u bizlere yansıtılırken aslında o yılların Türkiye'sinin panoraması da ortaya konmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak yalnızca eserin türüne bakılarak incelemeye karar vermenin mümkün olmadığını belirtmek gerekir. Kurgusal boyutun ön planda olması eserin toplum dinamiklerinden tamamen soyutlandığını göstermez. Toplumun bir ferdi de olan Orhan Pamuk'un hangi bakış açısıyla eserini yazmış olursa olsun toplumsal birikiminden, kültürel ve tarihi belleğinden yararlanmış olması kaçınılmaz bir durumdur. Ortaya koyulmaya çalışılan tüm inceleme sahaları, edebiyat sosyolojisi için de kaynak teşkil edebilecek niteliktedir. Toplumu oluşturan ve etkileyen tüm unsurların dönem içindeki ve ötesindeki karşılıklı etkileşimi ve sonuçları eserde tespit edilerek yansıtılmıştır.

Kaynakça

- Aksoy, N., Aksoy, B. (2023). Orhan Pamuk'un İstanbul'u: Söylemden Gerçekliğe Gerçeklikten Söyleme. Nükhet Esen, Engin Kılıç, (Haz.) *Orhan Pamuk'un Edebi Dünyası* içinde. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Alver, K. (2019). *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Alver, (2006). *Edebiyat Sosyolojisi*, Ankara: Hece Yayınları.
- Belge, M. (1983). Türkiye'de Günlük Hayat. Murat Belge, Bülent Özüakın, (Der.), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* içinde (836-877). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cuma, A. (2009). Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 81-94.
- Çelik, E. (2013). Edebiyat Eseri Toplumun Aynasıdır: Edebiyat ve Sosyoloji İlişkisi Üzerine. *Türk Dili Dergisi*, 104, (738), 59-64.

Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında Orhan Pamuk'un Masumiyet Müzesi Romanı

- Çelik, F. (2014). Orhan Pamuk'un Masumiyet Müzesi Romanında Doğu-Batı Farklılığının Yerel Ayağı Olarak Türkiye'den Manzaralar. *Sosyologca Dergisi*, 8, 211-224.
- Demir, F. (2011). *Orhan Pamuk Romanları Üzerine Bir Araştırma*. (Doktora Tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eğribel, E. (2017). Sosyoloji ve Sanat- Edebiyat İlişkisi Üzerine. *Sosyologca Dergisi*, 7, 13-14.
- Göktürk, I. (2011). Geleneğin ve Batılılaşmanın Marjinalleşmesi Açısından Eski İstanbul Eğlenceleri ve Hovarda Mekanları. *Sosyologca Dergisi*, 1, 257-277.
- İrızık, S. (2008). Orhan Pamuk'ta Temsil ve Siyaset. Nüket Esen, Engin Kılıç, (Haz.), *Orhan Pamuk'un Edebi Dünyası* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kongar, E. (1972). *Toplumsal Değişme*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Korkmaz, B. (2021). *Orhan Pamuk'un Romanlarında Aile İlişkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Arel Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lefebvre, H. (1998). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Lefebvre, H. (2015). *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Pamuk, O. (2011). *Saf ve Düşünceli Romancı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2008). *Masumiyet Müzesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2008). *İstanbul, Hatıralar ve Şehir*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Randall, W. L. (1999). *Bizi 'Biz' Yapan Hikayeler*. (Çev. Şen Süer Kaya). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tekin, M. (1997). *Romancı Yönüyle Orhan Pamuk ve Yeni Hayat*. İstanbul: Öz Eğitim Yayınları.
- Tezcan, A. (2000). *1980 Sonrası Toplumsal Değişimin Orhan Pamuk Romanlarına Yansıması*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zariç, M. (2014). Postmodernist Eleştiri Bağlamında Orhan Pamuk'un Masumiyet Müzesi Adlı Romanı. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 4, (2).
- Zürcher, E. J. (2020). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.